

Ljudski tednik

Izhaja vsak petek
Uredništvo in uprava
Trst, Via Carducci 6

Leto I. št. 16

Trst 10. maja 1946

Cena 5.- lir - 3.- din

Zahtevamo samo ono ozemlje, ki nam je bilo s silo odvzeto in kjer stoletja prebiva naše ljudstvo

Podpredsednik vlade FLRJ Edvard Kardelj, vodja jugoslovanske delegacije na konferenci zunanjih ministrov, je prikazal predstavnikom francoskega in inozemskega tiska jugoslovansko stališče v vprašanju jugoslovansko italijanske meje.

Kardelj je poudaril tradicionalne prijateljske in zavezniške odnose med Jugoslavijo in Francijo ter nato prešel na vprašanje Trsta in izjavil:

»Rad bi povedal francoskemu javnemu mnenju, da je naše ljudstvo globoko ogorčeno zaradi predloženih rešitev vprašanja jugoslovansko-italijanske meje. Izmed štirih predloženih črt ustreza samo sovjetska linija popolnoma narodnostnemu položaju v JK. V zvezi s tem bi rad poudaril hvalenost naših narodov Sovjetski zvezi za njeno poštenost in prijateljstvo v tem za naše narode življenjskem vprašanju.

Vse tri druge predložene črte predstavljajo ne le kričečo krivico prebivalstvu JK, temveč tudi poniževanje za Jugoslavijo, ki je v tej vojni toliko prispevala za zavezniško stvar.

Reči moram, da nihče v Jugoslaviji ni nikoli mislil, da bi moglo kdaj priti do takega poniževanja in do takih nepravilnih predlogov. Res je, da to niso predlogi, ki so jih napravile vlade, temveč strokovnjaki; toda tudi kot taki

osvetljujejo izredno vznemirljiv pojav med zavezniki.

Podpredsednik vlade Kardelj je nato podal statistične podatke: »Na temelju predlogov ameriških strokovnjakov ostaja pokrajini, ki jih ta predlog pušča Italiji, po številu iz leta 1910 — štetje, ki ni točno in ki je za Jugoslavijo krivično, ki pa je vendar služilo kot osnova za sklepanje strokovnjakov — 209.025 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo samo 55.548 Italijancev. V skladu s številom iz leta 1945 ostane po ameriškem predlogu v Italiji 277.965 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo samo 46.584 Italijancev.

Po predlogu britanskih strokovnjakov bi ostalo v pokrajini, ki jo ta predlog prepušča Italiji — na osnovi štetja iz leta 1910 — 188.457 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo 83.111 Italijancev. Na osnovi štetja iz leta 1945 bi ostalo Italiji 244.404 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo 49.823 Italijancev.

Po predlogu francoskih strokovnjakov bi ostalo na ozemlju, ki ga njihov predlog pušča Italiji, na osnovi štetja iz leta 1910 — 138.572 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo 130.972 Italijancev. Vendar bi po številu iz leta 1945 ostalo v Italiji 181.847 Jugoslovancev, v Jugoslaviji pa bi ostalo 88.912 Italijancev.

Ne bi želel tukaj govoriti o tem, kako zelo so vse te tri črte nepravilne in kako vse to ni v soglasju z vsem, kar je Jugoslavija dala v tej vojni. Zdi se nam, da postaja čustvo pravičnosti in resnične demokracije v mednarodni politiki redkost. Želel bi samo vprašati: Kdo je bil zaveznik in kdo je bil včerajšnji napadalec; kdo je zmagal in kdo je izgubil vojno? Kdo ima več pravice, da zahteva pomoč in razumevanje zaveznikov, zavezniška Jugoslavija ali včeraj-

Nadaljevanje na 2. strani

9. MAJ

Ko je dnevno povelje generalisima Stalina naznanilo, da je zmagovita rdeča zastava zaplapolala nad Berlinom, je ves svet vedel, da je konec. Boji, ki so sledili, so bili še samo smrtni krči ranjene zveri. 8. maja je Nemčija kapitulirala. V Moskvi, Washingtonu in Londonu je bil uradno naznanjen konec vojne.

To so bili veliki dnevi. Takrat so padale zadnje postojanke nemških fašistov in njihovih hlapcev na naših tleh. Za Trstom in Gorico je bil osvobojen Celovec, Ljubljana, Celje, Maribor. Živel smo kakor v mrzlici. Svoboda, svoboda je prihajala v našo domovino.

Nikdar nismo doživeli lepših dni. Samo september 1943 jim je bil enak. Fantje so se vračali s hribov ožgani od solca in mišice so jim še drgetale od borbe. Svoboda je podrla ograje taborišč in vračala v življenje tisoče naših ljudi. Nad Ljubljano, Celovcem in Trstom so vihrale zmagovite zastave z rdečo zvezdo.

Tedaj še nismo vedeli, da naša borba ni končana. Nismo si mogli misliti, da bodo sadovi naše težke pribojane in pravične zmage v nevarnosti, da bodo na zapadu mešetarili z našo krvjo.

Dvanajst mesecev je od tega. Leto, ki za nas ni bilo tako, kot smo ga sanjali v dnevih borbe. Svet je med tem zahteval od nas novih dokazov, da smo se borili za pravično stvar. Tudi te dokaze smo dali. Vse prebivalstvo Julijske krajine je znova potrdilo svojo pripadnost. Tukaj je Jugoslavija.

Sedaj se gradijo temelji miru. Najvažnejše med vsemi vprašanji je mir z Italijo, ki je bila največji satelit Nemčije v fašističnem osvajalnem pohodu. V okviru tega vprašanja se odločuje tudi o usodi Julijske krajine. Zaradi tega zre naše ljudstvo s pozornostjo na priprave za mirovno konferenco. Toda ne zre več pasivno kakor po prvi svetovni vojni. Naše ljudstvo je v pripravljenosti. Krivice ne bo trpelo več. Ne bo dovolilo, da mu zaradi imperialističnih interesov Italije ali kogarkoli drugega zopet odvzamejo svobodo. Predolga je bila borba in pretežke so bile izkušnje, da bi se moglo ponoviti leto 1918.

Naše ljudstvo je izvedelo z ogorčenjem, da je bil napravljen poizkus, razdeliti naše narodno telo na dva dela ter en del prepustiti Italiji. To dejstvo je še bolj povečalo njegovo opreznost in pripravljenost.

Vrujemo, da bo zmagalo načelo, da je Julijska krajina s Trstom nedeljiva in da kot taka pripada vsa Jugoslaviji. Verujemo v pravico.

Toda pravica ne prihaja sama od sebe. Zanj se je treba boriti in jo braniti. Naše ljudstvo jo bo branilo z vsemi sredstvi, če bo treba.

Naša stvar je v dobrih rokah. Za nami je Jugoslavija, močna in ne kompromitirana z imperialističnimi zvezami. Maršal Tito je v svojem povelju za 9. maj 1946 izjavil:

»Ostali bomo trdno pri tem, da je naša dežela v polni meri zaščitena, da se ji ponovno vrnejo vsi njeni kraji, ki so bili s krivičnim mirom po pretekli vojni dani deželam, ki so povzročile to vojno, ter bomo vztrajali pri svojih upravičenih zahtevah, ki smo jih postavili in ki jih bomo postavili, ker menimo, da po tolikšnih žrtvah in trpljenju, ki smo ga imeli v tej vojni na strani zaveznikov, nima nihče več pravice zahtevati od nas novih žrtev. Mi zahtevamo samo to, kar je naše, in ničesar več, a ugoditev našim pravičnim zahtevam pomeni prav tako velik prispevek k miru in dobrih odnosom v bodočnosti.«

Z nami je tudi Sovjetska Zveza, steber miru in varnosti. Z nami so demokratične množice vsega sveta.

Vse to nam je garancija, da bodo naše pravične težnje uresničene s priključitvijo k Jugoslaviji.

Za to ograjo v taborišču na Rabu, je za časa italijanske okupacije trpelo in čakalo svo budo desetletje naših ljudi. Odkar je prišla Italija v Slovenijo, smo poznali le verige in bodečo žico. Tudi Julijska krajina je bila eno samo, veliko taborišče. Zato naše ljudstvo ne bo dopustilo, da se temna preteklost povrne.

V Ajdovščini je bila imenovana prva vlada Slovenije

Slovesno sejo je otvoril ob 13 uri predsednik Josip Vidmar, ki je na kratko obrazložil glavni namen tega zgodovinskega sestanka: postavitve in zaprisege prve slovenske narodne vlade.

Ko je bil prečitan zakon o sestavi slovenske narodne vlade, je bil poverjen mandat za sestavo iste tajniku IOOF, tov. Borisu Kidriču.

Na glavnem trgu v Ajdovščini je bila zbrana velika množica naših ljudi iz Primorske in Trsta. Po končani zaprisegi nove vlade se je vršilo navdušeno manifestacijsko zborovanje.

Prva narodna vlada Slovenije je vzela v tistih zgodovinskih urah petega maja 1945. leta nase veliko odgovornost: dvigniti iz ruševin uničeno Slovenijo, jo urediti in ji pomagati k novemu življenju. Naša domovina, ki je bila tedaj še deloma neosvobodjena, je bila v skoro popolnem gospodarskem in političnem razsulu. Treba je bilo začeti vse s temelja in znova.

Danes, komaj leto dni od svečane zaprisege v Ajdovščini, vidimo, kako resno in odločno je prva slovenska narodna vlada pristopila k svoji težki nalogi. Zavedajoč se odgovornosti

Petega maja 1945. leta je bila v Ajdovščini svečana seja Predsedstva slovenskega narodno osvobodilnega sveta. Udeležili so se je skoro vsi člani SNOS-a in častni gostje. Med njimi so bili šef angleške misije ma-

laga Adelgio O., voditelj delovne skupine v neki metalurški tovarni, »pač pa je naša vojska pravcema vojaška kasta z edinim ciljem izrabljati državno oblast. Kdo na svetu še ni slišal govoriti o naših »generalih«, toliko jih je še v mirnem času, da jih še pokojni Reich za zlate Hitlerjeve dobe ni imel toliko. Ko je Španija izgubila kolonije, so se ti generali natepli na dvor in slednjič v ministertvo vojske. Drugega posla nimajo, kot da se pričakajo glede plač. Dvajset tisoč častnikov za

sto tisoč ljudi, na vsakih pet vojakov torej po en častnik. O opremi niti ne govorim... Prav radoveden sem, kako bi se Franco spoprijel s svojo vojsko s Francijo ali s kakšno drugo velesilo ali celo z vsemi velesilami hkrati...»

V najbolj zaostalih pokrajinah, kakor so Kastilija, Estremadura ali Andaluzija, kjer ni večjih kapitalistov in bogatega meščanstva, pač pa le zemljiški mogotci in revni kmetje, lahko rečemo, da upor sploh ne ugasne.

Delavsko gibanje zasledimo edino na severu, v industrijskih okrožjih, v Bilbao in v Kataloniji ali v vzhodnih predelih.

Vsak učenček v Španiji ve, da je bila ta dežela od nastopa Habsburžanov neprenehoma pod tujim vplivom, sedaj pod vplivom Svete Alijanse, sedaj pod vplivom papeštva in Cerkve, drugič pod vplivom lastne vojske, za časa prve svetovne vojne pod vplivom osrednjih velesil in končno pod vplivom Hitlerjeve Nemčije. Nato je sledil državni udar Primo de Rivery in tedaj so španska pomorska oporišča prešla posredno v Mussolinijeve roke, da je lahko presekala Franciji zveze z njenimi kolonijami.

Republikanska doba je bila grenka preizkušnja. Generali so imeli zlate možnosti vezati se z nacifašisti in pripravljati zlom republike in uvedbo sedanjega diktatorskega Francovega režima. Pri tem Španci ne bodo Azani nikoli odpustili nepremišljenosti, ki jo je zagrešil, ker je dopustil višjim častnikom, da so se umaknili v rezervo z devet desetlinami njihove plače: ti častniki posled niso imeli drugega opravka kot snovanje zarote v korist Francu in faalangizmu.

Potek je šel preko dolgih notranjih borb, preko Alcala Zamore in Lerrouxa do Juana Marcha, multimilijonarskega bankirja in celo neugnanega tihotapca. Španci mu pravijo »grobar republike«. Minister za finance Carner se je o njem izrazil takole: »Ali bo March ubil republiko ali pa bo republika ubila Marcha«. Ko se je po dveh letih zarote, ki jo je snoval proti repu-

bliki v tujini, vrnil v Španijo, je Lazaro Toran napisal o njem naslednje: »Vrnil se je, da bo spravil pod noge republikansko vlado, da požene v tek svoje trgovsko brodovje ter da bo poživil tihotapljenje tobaka med Afriko in Španijo.«

Danes se približuje konec Francovemu režimu, na obzorju je sprememba ustave in ob tej priliki se zopet precej omenjajo stari republikanski veljaki. Najmanj toliko gre beseda o njih, kolikor gre v monarhističnih krogih o povratku Don Juana. Državni udar je pred durmi. Generali so pripravljeni na vse: na desno in na levo snujejo zarote, ostali bi Francu ob strani, če ne bi kazalo, da bo moral iti. Trenutno ne vedo, kam naj se obrnejo, ali proti Lizboni, kjer je pretendent na prestol že pripravljen za napad, ali proti Parizu, od koder se je baje Giral že začel pomikati s svojo vlado v smeri Tuluze, da bi se približal španskim mejam.

Zahtevamo samo ono ozemlje, ki nam je bilo s silo odvzeto

(nadaljevanje s prve strani)

šnji sovražnik Italija? In končno ne zahtevamo nobenih oporišč niti ne zahtevamo ničesar izven našega narodnega ozemlja.

Kar zahtevamo — je nadaljeval Kardelj — je samo ono ozemlje, ki nam je bilo s silo odvzeto in kjer stoletja prebiva naše ljudstvo.

Ko je bila Francija poražena in so jo hitlerjevske horde zaslužnile, ko so te hitlerjevske horde stale ob Rokavskem prelivu in grozile z invazijo Anglije, ko so nemška letala rušila angleška mesta, je Jugoslavija, dobro se zavedajoč, da gre nasproti začasnemu porazu, vendar imela pogum upreti se nemško-italijanski osi. V tem času je Italija, ki je poprej nizkotno in zahrbtno napadla Francijo, barantala s Hitlerjem o razdelitvi Francije in drugih ozemelj in italijanska letala so pomagala rušiti Anglijo.

Ko sta bila Hitler in Mussolini na vrhuncu svoje moči, je postala narodno osvobodilna vstaja v Jugoslaviji ogromna sila, ki je vezala pol milijona sovražnih vojakov.

Ko se je razvijala zavezniška ofenziva v Afriki in južni Italiji, je ljudska vstaja v JK prizadela sovražnika na najbolj občutljivih točkah.

Ob koncu je Kardelj odločno obsojal namen, da se Italija nagradi z jugoslovanskim ozemljem, čeprav je bila nad tri leta Hitlerjev glavni zaveznik na vseh frontah, in da bi bila Jugoslavija kaznovana z odvzemom ozemlja, kjer že 1.400 let prebivajo Slovenci in Hrvati.

»Jasno je, da taka rešitev sploh ni rešitev. Rešitev ni, ker se nihče v Jugoslaviji ne bo sprijaznil s takim ponižanjem. Prav tako ni rešitev, ker je ne sprejme prebivalstvo JK, ki je pokazalo s svojo borbo, da se nikoli ne bo sprijaznilo s tujim jarmom«, je zaključil podpredsednik Kardelj.

23. junija

Fizikturni zlet v Beogradu

Dne 23. junija 1946 bodo vse federalne enotice Jugoslavije priredile velike fizikturne zlete. Največji tak zlet pa bo v Beogradu, kamor bodo vse federalne enotice poslale močna zastopstva s posebnimi točkami. Vsa mladina Jugoslavije se pripravljeno pripravljajo za ta svoj praznik.

for Pears, šef ameriške misije kapetan Blatnik, šef sovjetske vojaške misije pri glavnem štabu Slovenije, podpolkovnik Bogomolov, predstavnik RA pri glavnem štabu Hrvatske, podpolkovnik Rak, zastopniki AVNOJ-a, jugoslovanske vlade, jugoslovanske armade, narodne vlade Srbije in Hrvatske, pokrajinskega NOO za Slovensko Primorje in zastopniki italijanske manjšine v POOF za Slovensko Primorje.

pred svojim narodom in bodočnostjo Slovenije, dosledna borbi junakov, ki so zanjo žrtvovali vse, tudi življenje, se ni ustrašila nikakih naporov in zaprek.

Ob obletnici prevzema oblasti more mirne vesti ugotoviti dejstva, da sledovi vojne hitro in vidno izginjajo, da so široke ljudske množice Slovenije razumele nov duh in novo dobo in da gredo združene v delu, vedrejši in lepši bodočnosti naproti.

Š P A N I J A

Čeprav človek ni bil rojen ob neki Taj, vendar lahko dožene, da je Španija velika, pa nesrečna dežela, kjer živi zanemarjeno in izžemano ljudstvo. Vprašajte tega ali onega voditelja gibanja naperjenega proti Francovemu režimu, pa vam bo povedal takole: »Španijo je pritiskalo trojno gorje: Cerkve, fevdalno gospodarstvo in vojska«.

Po njegovem so vse te tri sile zasledovale isti cilj, vse tri so hotele izkopati vse globlji in globlji prepad med bogataši in reveži, onemogočale so, da bi prvi kaj izgubili in se drugi do česa dokopali.

V Španiji drži katoliška cerkev v rokah toliko posestev, kolikor

jih imajo razni svetni mogotci, in pri tem uči, da revne čaka bogastvo v raj. Mogotci pa trdijo, da je zemlja zmeraj pripadala velikemu, a revni imajo sveto dolžnost, to zemljo obdelovati.

Španija je dežela, kjer delavec zasluži borihih 90 centimov za dvajseturno dnevno delo. Bogataši, vzemimo mogotca Medicacoelija, puščajo neobdelana obširna polja, ne da bi se nehali pogrezati v zlatnike.

Tretja sila Španije je vojska in ta je postala najbolj zagrižen sovražnik dežele, namesto da bi jo branila. Tudi danes je španska vojska, kakor doslej, proti ljudstvu. »Španija nima narodne vojske, kakor druge dežele«, mi raz-

Ivo Marinčič:

ŠILENTABOR

Vrh skaline silovite
Tabor, stari grad stoji.
Njem v podnožju bela Pivka
izpod skale se vali.

Tako je prepeval pivški pevec Miroslav Vilhar. Od Št. Petra na Krasu, preko Parij, Drskovč, Zagorja in Knežaka vse tja do Šembij; to je Zgornja Pivka, dežela majhnih kmetov, majhnih gostilničarjev in trgovcev, ter mnogoštevilnih »furmanov«, ki prevažajo les iz prostranih snežniških gozdov na postajo v Št. Peter in v Il. Bistrico. Na stotine voz iz vseh vasi je šlo vsak večer čez Mašun v Leškovo dolino in drugam ter se naslednji dan vračalo naloženo s težkimi hodi. Zadnja leta se je sicer vedno bolj uveljavljal prevoz s kamjoni, vendar je mnogo predelov, kamor ti ne dosežejo in kjer bo še dolgo potreben izkušen voznik s svojimi zvestimi in poslušnimi konji, da »z vlečejo« hode do pripravnega nakladišča.

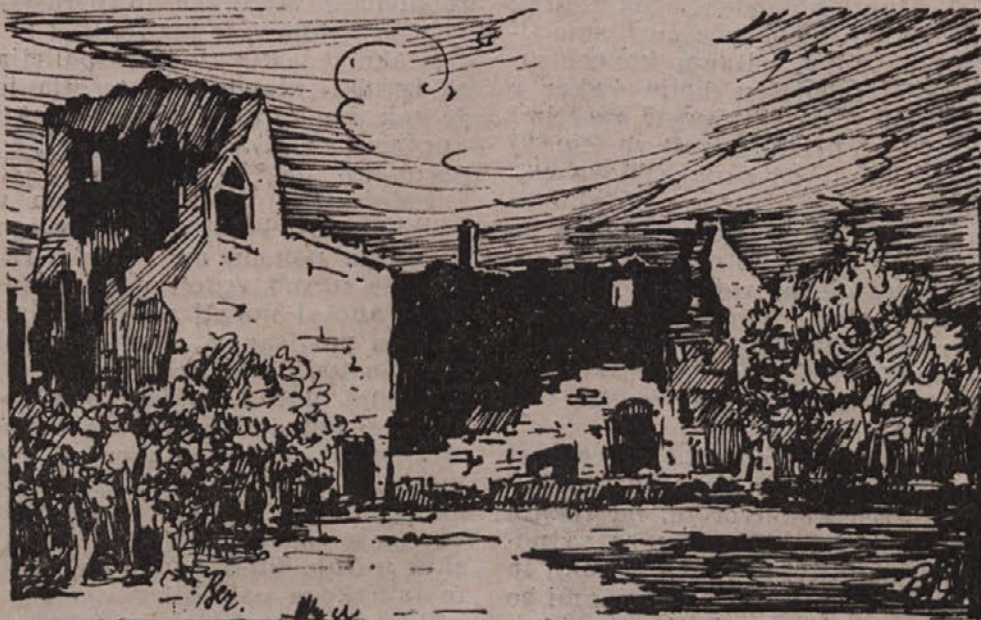
Tik nad vasjo Zagorje, ki se je Vilhar tudi spominja v svoji znani pesmi o »Zagorskih zvonovih«, na zahodni strani, se polagoma vzpenja Šilentabor, ali kakor ga vaščani kratko imenujejo Tabor. Tu, na robu skale, ki se na zapadni strani strmo dviga nad vasi Narin in Šmihel, je stal Stari Grad. Valvazor pravi o njem, da je bil zelo obsežen. Na položnejših straneh je bil obdan od mogočnega obzidja ter je poleg stanovanijskih obsegal tudi mnoga gospodarska poslopja in celo cerkev.

Turki ga nikoli niso mogli zavzeti, dasiravno so večkrat poskušali. Znana je zgodba o grajski kuharici, ki je zavrnila turški napad s tem, da je pometala čebelne panje na krivoverske butice, ki so lezle po skalovju od zapadne strani, medtem ko so bili vsi grajski zbrani v cerkvi Svetega Martina. Ta cerkev je tudi edino, kar je ostalo od gradu, ter je ena najstarejših na Pivki. Vidna daleč na okoli, kraljuje nad pivško in reško dolino. Nekdaj je bilo tu edino pokopališče za bližnjo in daljno okolico; od Loža in Cerknice so čez gozd nosili ali vozili svoje mrtlice in jih tu pokopavali. Sedaj ga še uporabljajo vasi Ratečevbrdo, Kilovče in Tabor. Sredi cerkve je grobnica grofov Ravniharjev, nekdanjih gospodarjev Tabora. Eden med njimi je bil tudi škof, kar nam pove spominska plošča, vzidana v stranski steni cerkve. Cerkev je popravljena in v dobrem stanju, za kar gre zasluga zagorskemu župniku Morelu Rafaelu.

Na mestu, kjer so nekdanj stala glavna grajska poslopja, stoji sedaj vasica Tabor. Osem kmečkih družin ima tu svoje prijazne domove, ki se krepko upirajo vsem navalom močne pivške burje ter se razgledujejo nad široko okolico. Proti jugu in zapadu je Reška ali Bistriška dolina s svojimi obraščenimi in skrbno obdelanimi holmi in griči, ki se postopoma dvigajo višje in višje, vse tja do Slavnika ob cesti Trst-Reka in do Učke na jugu. Vsi vrhovi in grape so posejani z vasicami, ki se belijo med gostim sadnim drevjem. Tu je tudi onih osem vasi, ki so jih fašisti spomladj leta 1942. popolnoma požgali; moške so postreljali, ženske in otroke pa odpeljali v taborišča, da so tam umirali od gladi. Še danes molé Ratečevo brdo, Kilovče, Topolec, Merče, Bitnje itd. svoje gole, začrnele stene

proti nebu in jasno govoré o dobrotah 2000 letne kulture.

Mlada pomladna rast in ozelela drevesa polagoma zabrisujejo sledove barbarskega divjanja. Začela se je obnova. Novi domovi vstajajo na razvalinah ali takoj poleg. Vsa dolina tja do Košane in še dalje je polna skrbno obdelanih njiv, ki se kot živi, svileni trakovi križajo na vse strani. Prav pod zapadno taborsko steno pa se spušča od Št. Petra vlak, ki hiti proti Reki.

Grad Kalce, dom Miroslava Vilharja

Na drugi strani, proti vzhodu in severu se razprostira pivška dolina. Takoj v podnožju dremlje Zagorje. Pod vasjo je izvir Pivke. Reka je presihajoča in teče samo v pomladnem in zimskem času. Malo dalje se sveti sredi malega lipovega gaja rdeč stolp, edina še preostala zgradba Vilharjevega gradu Kalca, ki je v razvalinah. Tudi stolp je bil že napol podrt, pa je bil po zaslugi lesnega trgovca Urbančiča iz Bača popravljen. Desno, na malem holmu nad Knežakom, je Sveta Barbara, kjer je grobnica Vilharjev. Dalje od tu, skozi Bač in Koritnice, vodi cesta

na Mašun in dalje v obsežne snežniške gozdove, ki so sedaj pod državno upravo. Velicastno kraljuje nad zeleno krono temnih smrek in jelk Snežnik, še ves pokrit s snegom. Z njegovega vrha je lep razgled po Sloveniji in po hrvaškem Gorskem Kotaru, na drugi strani pa je videti morje vse tja do Benetk.

Proti severu preko Št. Petra plava pogled na spodnjo Pivko, vse tja do Postojne s Sovičem in do bivših Vindischgractzovih gozdov z Javornikom, ki zapirajo pogled dalje proti severu, ter do Hrušice in Nanosa, ki zapirajo Pivko na drugi strani.

Vsako leto na kresni večer so se Pivčani zbirali na Taboru in na

bližnji Gamadi ter z mogočnim kresom oznanjali svetu: Tu smo Slovenci! In vsako leto so se v pobožnem hrepenenju ozirali preko Snežnika in Javornika: Tam je Jugoslavija! Kdaj bo prišla k nam? Kdaj pride svoboda?

In ko je svoboda res prišla, so ljudje gledali začudeno in se vpraševali: Ali je res? Ali ni morda samo bežen sen in se bomo potem zbudili v še krutejšo realnost?

Pivka čaka mirno na odločitev pariške konference. Čaka z zaupanjem in trdno odločena: Svoboda je tu, nihče več nas ne bo zanjo opeharil.

Mutasti so spregovorili

Juš Kozak

Pri obelisku na Opčinah je slonel ob ograji istrski heroj Blisk in se zamišljeno oziral po morju. Zagoreli ozki obraz se je obračal proti istrski obali, desnica je stiskala brzostrelko. Poslavljal se je od krajev, v katerih se je tri leta boril proti fašistom, gestapovcem in četnikom z nadčloveško žilavostjo. Zametaste, črne oči nad kosčeniimi ličnicami so se smehljale. Spomin mu je zopet obudil cesto ob skalnem pobočju, ki jo je miniral, in je ob eksploziji poginilo nad osemdeset četnikov, med njimi štab njihove divizije. Blisk se muza, ko so ga potem zasledovali, lovili s patroljami in podkupovali domačine, da bi ga kdo izdal. Nazadnje se jim je posrečilo. Blisk in še dva tovariša so imeli v zapuščenem blevu bunker zunaj vasi. Na vse zgodaj zjutraj začujejo korake nad sabo. — Izdani smo, jih je prešinilo. Zaslišijo ženski glas — »Tukaj se drže partizani.« Blisk se je takoj zavedel, da so obkoljeni in jim ni rešitve. Blisk je bil preprost, priroden človek. Mrzil in sovražil je četnike in domobrnce, ki so se po njegovo topli za stari svet, za stare laži, se v svoji zaigrani besnosti vezali

prej s fašisti in nacisti in zdaj poskušajo prodajati anglo-amerikancem krpne rodne zemlje. Začel je borbo. Vzga la je bređa in četniki so se odmaknili. Od vseh plati je treskalo v hlev, v bunkerju pa so navili gramafon. Treščila je mina, da se je zemlja zama jala. Blisk je odletel in je za sekunde izgubil zavest. Mitraljezec je obležal negiben. Ko se je Blisk otresel prahu in si obrisal lice, je skočil k bređi ker je bil preverjen, da je mitraljezec mrtev. Toda fant se je osvestil, si obrisal kri, ki mu je udarila skozi nos in usta. Takoj je bil zopet pri bređi in pričel vžigati. Proti bunkerju so padale mine, da so jih ovili črni dimi. Stene, strop, tla, vse se je treslo od eksplozij. Toda gramafon je sviral. Borba je trajala že dve uri, ko se je Blisk splazil do izhoda. Rafal za rafalom ga je pognal nazaj. Vsaka nada, da bi se prebili, se je izjalovila. Četniki so pričeli oblegati. Obdelovali so bunker s topom in minami. Od silnih eksplozij jim je šumelo v glavi in so krvavele oči. Skozi rov je priletela mina, ki jo je Blisk zagrabil in treščil nazaj. Porodila se mu je ideja. V bunkerju je imel še nekaj bomb. Spla

zil se je do izhoda in zagnal prvo, ki je odpovedala. Prav tako druga in tretja. Takrat se je Blisk domislil plastikona 808. Zažgal ga je in z golo roko zagnal skozi luknjo. Silna eksplozija jih je vrgla po tleh. Plastikona je eksplodiral nedaleč od bunkerja. Ko so četniki po šesturni borbi videli, da jim ne groze več bređa ne bombe, so se pričeli primikati. Pozvali so Bliska, da naj se preda. Blisk se je odločil za zadnji poizkus. Pregledal je revolver, vzel s seboj dve bombi in izjavil, da se vda. Računal je, da so četniki spredaj, na pobočju. Ko so prišli vsi trije osmojeni in krvavi iz bunkerja, so za hip dvignili roke. Blisk je hitro segel po bombah. Tisti hip pa je začutil na hrbtu puškine cevi. Četniki so prišli od zadaj. Se enkrat je Blisk poizkusil. Ko je segel po revolverju, da bi ga oddal, je iskal petelina. Trda roka mu je od zadaj izmaknila revolver. Nekaj časa so četniki čakali, da se prikažejo še pajdaši iz bunkerja. Domnevali so, da jih je najmanj petdeset. Ko jim je Blisk pojasnil, da so se samo trije borili šest ur, so jih z občudovanjem odveli v vas, kjer so jih dva dni zasliševali in pretepali, da so bili marogasti. Iskali so Bliska, spretni izgovori so jih premamili, da niso vedeli, koga so zajeli. Po dveh dneh zaslišavanja so jih odvedli v Št. Peter, kjer so jih zaprli pod stražo.

Blisku so se zasvetile oči in so se smehljale spominu. Po dveh dneh, v noči pred streljanjem, mu je uspelo pregovoriti stražarja-četnika, da je z vsemi jelniki pobegnil. In ko so prve partizanske čete devetega Korpusa vdirale v Trst, je drvel spredaj Blisk z bombami v rokah.

Opalasta luč je proti večeru zalila marmorno mesto, ki je iz zelenih drag posegalo v morje. Bliskove oči se niso zameglile ob slovesu. Rodil se je med istrskimi skalami, na katerih se vsaka bilka krčevito bori za življenje. Dvignil je glavo in vroči pogled rjavih oči je plaval nad belkastim morjem med istrskim obrežjem in furlanskimi lagunami. Faro in pazinski svetilnik sta se že vžigala. V Blisku je žarela le samozavest življenja, ki ga je njegova uporna borba obudila in zanetila v smrtnem spopadu dveh svetov.

Skorajda huje kakor fašisti so nas blatili in pred svetovnim forumom obmetavali z »zločinci«, »teroristi«, »nacionalističnimi šovinisti«, ki si laste tuja ljudstva, tuje zemlje, tuja mesta, a obenem pridigajo svobodo in pravico samoodločbe.

Blisk ne bo izpraševal vesti očitajočim sodnikom. Mutasti so izpregovorili in njihova pravda je zelo preprosta resnica.

Povsod v Evropi, na sotočnicah dveh narodov, so pod vsakovrstnimi vplivi nastali zamotani problemi. Kdo jih je že in kdaj reševal v matematično natančnostjo?

Trst so osvobodile partizanske armije. Dobil je svojo avtonomijo in svojo ljudsko oblast, ki jo je postavilo ono italijansko in slovensko ljudstvo, ki ni imelo in nima nobenih imperialističnih teženj. Trst je od leta 1382. dejansko in upravno zvezan z zaledjem, ki ga poji in živi. V tem zaledju prebiva narod, ki so ga nacionalni šovinisti, imperialisti, fašisti in nacisti poskušali živega izbrisati z zemeljske oble. Ta narod je prvi v Evropi sprejel borbo z dvema mogočnima sovražnikoma, pred katerima so se mnogo močnejša ljudstva in države valjale v prahu. Zato morejo Blisk in njegovi razumeti in pričakovati le eno pravico, na katero je pritisnila borba pečat, da niti en član tega naroda ne ostane izven narodnih meja, ki sta jih zarisala kri in ljudska volja.

Ob 70 letnici Ivana Cankarja

Danes poteka sedemdeset let, kar se je rodil prvi slovenski borec za boljše življenje ljudstva in videc sedanje dobe Ivan Cankar. Prav gotovo ni več Slovenca, ki bi ne poznal tega imena, čeprav je morda življenjsko delo Ivana Cankarja temu ali onemu nekoliko manj znano.

Naj si je kritika obračala Cankarja tako ali tako in ga hotela napraviti takšnega, kakršnega si je želela, mi verujemo v tistega Cankarja, ki je videl današnji čas v tej podobi:

... Takrat se je prikazal petelin na Sitarjevi strehi, rdeč in tenek je švignil visoko proti nebu. Nato se je prikazal petelin na skednju, na hlevu, na šupi, na obeh kozolcih; velik je bil plamen, segal je silen od zemlje do neba. Goreče treske so padale v kolobarju na zoreče polje, kakor da bi jih metala človeška roka. Tako je prižgal Jernej svojo strašno bakijo.

Ljudje so stali in so trepetali — kdo bi gasil ta ogenj sodomski, ki ga je gnil veter kakor goreč oblak preko doline, nosil ga proti brezvezdnemu nebu kakor velikanško ptico z ognjenimi perotmi? Odkriti so stali tam, vsi blede, v greh strmeči, trepetajoči in splasena srca so stokala jecajoče molitve. —

Ko je Cankar prijel za pero, je na Slovenskem po podeželskih mestih vladal blede brezkrvni liberalizem s svojim korumpiranimi predstavniki, po vaseh pa bojeviti klerikalizem z dušo in telesom v službi vladajoče avstrijske reakcije in sovražnik vsake napredne misli. Med tem pa se po svetu že čujejo koraki naprednih sil, ki so z nezadržano močjo korakali proti boljšim časom ne samo slovenskega, pač pa ljudstva vsega sveta.

Pred Cankarjem, Župančičem, Kettejem in Murnom, ki jim pravimo slovenska moderna, se v slovenskem slovstvu svet v daljavi močna zvezda Prešerna, vse ostalo je podobno blede sanjavi gospodični, ki sedi v senčnem vrtu.

Cankarjev duh je slutil boljše bodočnost človečanstva. S svojimi tremi tovariši je Cankar ostro čutil neizpolnjene narodne težnje in se hkrati zavedal, da se morejo te narodne težnje uresničiti samo z zmago tistih novih socialnih sil, ki so tedaj v velikem svetu nastopale, da si utrejo pot k višjim, bolj naprednim oblikam družabnega življenja. Na tej poti se je naša moderna približevala delu M. Gorkega.

V zapadnih evropskih deželah vlada tačas v slovstvu nova romantika in za njo ekspresionizem, ki sta oba uspavala družbeno zavest ljudskih množic in hromila njihovo borbeno moč. Cankar in slovenska moderna budi zavest ljudskih mas, sluti tiste sile v ljudstvu, ki naj bi nekoč kot poplava odnesle vso gnilobo našega

ljudstva. Da je ljudstvo samo našlo in prepoznalo svojega Cankarja, nam dokazuje prav dejstvo, kaj je pomenil ljudstvu v borbi za življenje in smrt in kaj mu pomeni še danes, zlasti na Primorskem, kjer borba še ni utihnila. Cankar je postal prvi slovenski narodni simbol.

Slovstvo zapadnih dežel tedajnega časa se trudi ustvarjati čim bolj izumetničene like, prikriti čim bolj osebne tenke občutke, med-

tem pa Cankar črpa svoje slike iz ljudstva, začeni s svojo materjo. Gotovo je Cankar v svojih delih bližji ruskim pisateljem Gogolju, Tolstoj, Čehovu, Gorkemu kakor pa pisateljem zapadnih evropskih dežel, čeprav so mu bili slednji vsaj krajevno bližji.

V Hlapcu Jerneju je Cankar začel kot pesem iz vesoljstva tisti glas, ki je oznanjal, da bo prišel čas, ko bo delavcu prisojeno za njegovo delo plačilo; čas, katerega je čutil, da je čisto blizu.

Titova vojska vkoraka v Ljubljano

V Ljubljani, obdani krog in krog z bunkerji in bodečo žico, smo tičali kakor v velikem koncentracijskem taborišču, bolje, kakor v mišnici. Z do skrajnosti napetimi živci smo prisluškovali vestem, ki so prihajale od zunaj. Titova vojska se je izkrcala pri Sušaku in napada Reko. Titove edinice so vdarile preko Istre proti Trstu. Jugoslovanska vojska se bije z Nemci in njihovimi pestro sestavljenimi trabanti severno od Trsta. Titove brigade so vkorakale v Trst. Sestava prve slovenske vlade v Ajdovščini.

Trepet in strahovita nervoznost sta se polastila domačih izdajalcev. Pred kolodvorom, na raznih križiščih in v Tivoliju so se pojavili sumljivi begunci. S konji in vpregami, s svojimi rodbinami so se nastanili v Lattermanovem drevoredu. Radoveden Ljubljčan jih je vprašal, odkod in kaj so.

»Mi smo iz Like, mi smo katoliki,« je dejal kuštrav mož ciganskega izgleda. Nikomur ni pogledal v oči, ki so nemirno gledale izpod čela in švigale sem in tja.

»Lažeš! Vi ste ustaše,« mu je zaklical železničar, Srb iz Like. »Vi ste koljaši, a sad bežite pred pravdom!«

Mož je, kot da ga preganjajo furije, pograbil konja za uzdo, in ga pognal v dir, da se je z vozom in natovorjeno družino vred izgubil med tivolskim grmovjem.

Po teh sumljivih beguncih smo spoznali pohod in prodiranje naših brigad. Pred kolodvorom so se zbirali begunci z Dolenjskega. Ljudje so se ustavljali okrog njih, jih vprašali to in ono in delali pikre opazke. Begunci so morali takoj čutiti, da je Ljubljana partizanska, in so zato zvečine molčali.

Lahkoveren meščan je vprašal staro ženo:

»Zakaj ste pa vi bežali, mamca, ko ste že tako priletni?«

Srdito ga je pogledala in mu obrnila hrbet.

Nekdo je pripomnil:

»Poznam te vrste žensk. Te so bile najnevarnejše. Povsod so vohunile in izdajale naše ljudi. Ne katere imajo več krvi na vesti, kakor najhujši domobranec.«

Starka je prebledela, sedla na culo in sovražno zrla predse v tla.

Nato se je začel beg izdajalcev, Hacinove policije, krvnikov in morilcev in njihovih rodbin. Na kamijonih, in vozovih, maskiranih z zelenjem, izpod katerega so sršele cevi strojníc in lahkih topov.

Po ulicah se je mladina pozdravljala že z dvignjeno pestjo. Vse je hitelo pripravljati zastave. Ljubljana, trda in robata, toda nezlomljiva v svoji zvestobi, je javno pokazala svoje partizansko lice. Naval na trgovine, kjer so prodajali slovenske in jugoslovanske

zastavice z rdečo zvezdo in zastavice zaveznikov, je bil velik.

Reakcija, okupator in policija so izgubili glavo. Sem ter tja je še kak domobranec iztrgal otroku kupljene zastavice, nekaj ljudi so pretepli.

Tedaj se je vrnil nenadoma v Ljubljano Hlebčev vod s svojega krvavega pohoda na Turjak. Takrat še nismo vedeli v Ljubljani za strahotni pokol naših aktivistov in partizanov, med katerimi sta bila tudi Vito Kraigher in dr. Mesesnel, dne 3. maja. Toda občutil si, kot da se je vsula tropa sršenov iz svojega gnezda. Na motorjih in kolesih, z brzostrelkami okrog vratu, so rojili s policije in se razkrapljali po ljubljanskih ulicah. Slišali smo, da so tu in tam koga ustrelili.

Bilo je dva ali tri dni pred osvoboditvijo. Teror okupatorja in izdajalcev, ki je bil o prvem preplahu popustil, se je zdaj stopnjeval do skrajnosti. Po radiu so razglašali za vsako malenkost, ki bi kazala na veselje zaradi zmagovitega pohoda partizanske vojske, smrtno kazen. Ljudje, ki so bili v zavesti bližine osvoboditeljev izgubili že sleherni strah pred okupatorjem, so postali spet previdnejši. Izgubiti glavo na pragu svobode — dovolj grenka misel.

Ves dan 8. maja so brzela vozila vseh vrst proti Gorenjski. Kamioni, privatni avtomobili, zapravljički, tovorni vozovi, kmečke vprege, lojternice, motorji in kolesa. Na njih blede, prestrašeni obrazi.

Popoldne sem pritrdil pripravljeno slovensko trobojnico z rdečo zvezdo na drog in tovariš mi je pomagal sešiti še nekaj zastavic.

Zastave sem pustil na postelji in s tovarišem sva šla okrog štirih v mesto. Ko sva ravno stopila k izhodu dvorišča, je pridrvel vod domobrancev na kolesih, poskalkal z njim in zdrvel kot roj razjarjenih os na dvorišče. S tovarišem sva se še utegnula izmuzniti na cesto. Tedaj so počili strelji, Najprej nekaj posamičnih, potem cel rafal.

Hitro sva izginila v mesto. Kolikšna nepredvidnost pustiti zastave na postelji! Čez čas sem se vrnil in naprosil znanko, naj poižve, kaj se je zgodilo in če so vršili preiskavo po stanovanjih.

Izvedel sem, da niso iskali po hiši. Pač pa so hišnika odpeljali v bolnico. Rafal iz brzostrelke mu je naravnost odžagal roko.

Bilo pa je takole: Nekaj trenutkov pred prihodom domobrancev je pritekel k hišniku neznanec in mu rekel, naj pripravi zastavo, češ da so Rusi že vkorakali v mesto. V tistem veselem razburjenju, ki ga je preživljalo vse mesto, je hišnik takoj vzel zastavo in začel šivati nanjo rdečo zvezdo. In tedaj je pridrvel vod izdajalskih sršenov. Prvi so postavili vse moške

na dvorišču k zidu in naperili vane brzostrelke, drugi so planili k oknu in zagledali hišnika pri njegovem delu. Streljali so nanj, planili v sobo, toda možu se je posrečilo, izvit se jim in se izmakniti strelom. Pri ruvanju mu je rafal iz brzostrelke odtrgal roko. To je bilo zadnje maščevanje onemoglega srda. Nekdo je moral poslati provokatorja, ki je zvabil našega hišnika v past.

S tovarišem sva se vrnila v moje stanovanje in našla vse, kot je bilo. Poskrila sva zastave in pričakovala pol s tegobo, pol z vročično radovednostjo bližajočo se noč, zadnjo, kot sva slutila, pod okupatorjem. V mestu se je šušljalo, da bodo v noči pognali v zrak mostove in razne druge objekte v mestu.

Streljanje okrog mesta se je stopnjevalo. Slišale so se prve detonacije.

Treskanje je postajalo čedalje hujše. Sij eksplozij in požarov je razsvetljeval nebo. Motorji vozil so bobneli po uličnem tlaku slišalo se je divje, obupno vreščanje oddelkov.

Proti polnoči so detonacije pojenjale.

Zadnje sovražne edinice so bežale iz mesta.

Okrog ene po polnoči zaslišiva nenadoma petje v srbsčini.

Naši?

Ne! Četniki, krvavi in besni, so krili umik. Rjovel so od onemoglega srda.

Glej, ali se ni začelo že svitati na obzorju? Zvezde so ugašale in nastala je tista neizvestna poltema, ki oznanja zoro.

Tedaj so se oglašili posamični poki, kakor iz pušk.

Čisto blizu nekje je že pokalo.

Previdno pokukam skozi okno. Pok — in raketa, majhna, rdečkasta raketa je šinila z ulice v zrak in za trenutek razsvetlila okolico. In glej! Po sredini ozke Pražakove ulice za sodnijo je korakala v gobjem redu vojska. Z lahkotnimi, opreznimi koraki. Spuščali so v zrak rakete. Gledal sem. Srce mi je zastajalo. Hotelo mi je počiti. Noč, zadnja noč okupacije je bila za mano. Na kapah borcev, zaprašenih do kolien, ne, do pasu, sem zapazil nekaj temnega. Rdečo zvezdo.

»Naši so!« sem zaklical tovarišu, ki me je nezaupno pogledal.

Na križišču obeh ulic sta se koleno strnili. Borci so spuščali v zrak rakete. Med njimi so bile ženske!

»Ta, naši so,« je pritrdil tovariš. Njegov glas je bil srečen in spokojen kot ob veliki izpolnitvi nečesa davno pričakovanega.

»Zastave ven!« sva zavpila oba hkrati.

Razobesila sva jih in skoro je bila vsa ulica v vihrajočih zastavah.

Vladimir Bartol.

HOTEL ŠANGHAI

Viki Baum. — Roman, — Poslovenil Fran Albrecht

Danes prinašamo samo uvod v roman, ki ga bomo začeli objavljati v prihodnji številki.

Uvod

Mesta, o katerem govori ta knjiga, ni več. Spremenilo je svoje lice, kakor že tolikokrat poprej. Po njegovih cestah so neštetokrat divjale bitke, a nikoli tako hude, kakor od poletja do jeseni leta 1937. Osem in osemdeset dni je bilo to mesto oblegano, obstreljevano in bombardirano. Na stotisoče jih je pomrlo in duh po sežganem človeškem mesu je še dolgo časa visel v gostih oblakih nad njim.

Ena prvih bomb, ki so padle z zraka, je treščila na šanghajski hotel, tisto novo poslopje, ki so ga

postavili štiri leta poprej, kmalu po bojih v letu 1932; s svojimi kolonadami, svojimi osemnajstimi nadstropji in s svojim znamenitim strešnim vrhom je stalo na Nan-king Roadu, pol poti med Zvezno četrtjo in angleškim dirkališčem. Bomba je napravila nekaj ško-

de. Vse šipe na oknih so popokale in zevajoča luknja v pročelju je razprila nekaj hotelskih sob in razgalila njihovo notranjost. Japonci so trdili, da so vrgli bombo kitajski letalci, medtem ko so Kitajci vztrajali pri tem, da je bila to japonska bomba. Dopisniki tujih listov so se nagibali k naziranju, da je bila bomba namenjena japonskim vojnim ladjam na reki Whangpoo, a je kitajski letalec slabo meril. Deževali so protesti in priobčevala so se opravičila, kajti čeprav so od časa do časa razstreljevali kitajska predmestja in razvaline, je bilo vendar po splošnem mnenju nekaj samoumevnega, da mednarodnega dela v osrčju mesta ni dovoljeno obstreljevati. Ljudje, ki so živeli delj časa na vzhodu in so se bolj spoznali na subtilnosti tamkajšnjega vojskovanja, so bili videti uverjeni, da so Kitajci hotelj označiti z bombardiranjem tega naselja Japoncem, da ne bodo več dovolili ponovitve dogodkov iz leta 1932. Tedaj se je namreč japonska mornarica, sklicevaje se na japonske delnice pri mednarodnem naselju, zasidrala sredi njegovih cest in uporabljala miroljubno četrt mednarodne koncesije kot vojno oporišče.

Kdorkoli je že vrgel tisto bombo, hotel Šanghaj je bil poškodovan, mnogo ljudi je bilo ranjenih in devet ubitih: Devet izmed tisočev, ki so morali umreti ta prvi dan bojev.

Pričujoči listi poročajo o potih, ki so privedle to devetorico ljudi v Šanghaj, o poteku njihovega življenja in o uri njihove smrti.

Sovjetski Robinzoni

Že v prejšnji številki smo objavili prvi del dnevnika Demidova, kapetana sovjetske trgovske ladje »Perekopa«, ki so jo potopili japonski bombniki decembra 1941. Demidov opisuje, kako se je posadka rešila na nek majhen otok v Malajskem arhipelu. Pomorščaki so navezali prijateljske stike z Malajci, si postavili sredi džungle kolibo, nabirali kokosovih orehov, hodili na ribolov in si tudi sami pridobivali iz morske vode sol, za katero so jim domačini dajali banane, ribe in orehe.

Nekoč se je v naši kolibi znašla velika strupena stonoga. Njena žrtev je postal mašinist Zahov, ki je zaradi ogriza ležal dva tedna.

Ob neki drugi priložnosti je mornar Čulinjin, ki je šel nabirat sadne plodove, zagazil v goščo. Nenadoma je začutil, da se mu je noga zaplela v nekakšno zanko, ki se mu je čedalje trdnjeje opletala okoli nog. Strah mu je vtil toliko moči, da se je izkopal iz gošče. Ko je prišel na plano in pogledal nogo, se je zgrozil. Nogo mu je cvila kača. Oddiral je proti kolibi, kjer so se na njegov vik in krik zbrali mornarji, ki so ga osvobodili kačjega svitka. Po tem doživljaju v džungli smo postali v kolibi oprezní, kajti kače in stonoge so nevarna bitja.

Ne daleč od kraja, kjer je bila naša solarna, je ležal rt, ki je motel precej daleč v morje, končaval pa se je z golo navpično skalo. To skalo smo si izbrali za opazovališče. Mornarji so neprestano opazovali po obzorju. Gledali so, če se bo kdaj kje pojavil dim ali vsaj kakšno jadro. Na žalost so čakali zaman.

V aprilu je pritisnilo močno tropsko deževje. Tudi ob takšnih dneih so mornarji

odhajali na rt, katerega so imenovali »Skala nade«.

Nekoč sem tam ostal z Bakalovom. Grmenje v daljavi in bliskanje je napovedovalo prihajajočo nevihto. Prižgala sva svetilko in krenila proti domu. Nasprotni veter naju je potiskal nazaj, svetilo je ugasnilo... Nastala je neprodna tema in čisto sva Bakalov in jaz trčila drug ob drugega na ozki stezi. Palme so se zvijale pod silnim pišem viharja, ki se je bolj in bolj približeval. Nerodno je, če se človek v takšnih razmerah znajde pod palmami. Ogromna stebila se majoje sem in tja, z njih padajo orehi. Kokosov oreh pa tehtajo 4 kg. Če te »pogladijo« po glavi in pade nanjo z višine 10 do 12 metrov, boš udarec stezka preživel.

Midva sva le srečno prišla domov. Ploha naju je dohitela šele pri naši kolibi.

Po zarasli stezi

Otok Natuna ima na sebi marsikaj zagonetnega. Nekoč smo v džungli odkrili panj, odsekani s sekro s tremi znaki, podobnimi nekakšnim začetnim črkam. Sonce, veter in dež so jih že tako izprali, da se ni dalo razbrati nič jasnega. Kljub temu nas je odkritje zanimalo. Kdaj in kako so prišle te črke na panj?

Ob neki drugi priliki, ko smo iskali smolno za smolnice, smo se zopet znašli v bližini skrivnostnega panja. To pot smo si pozorneje ogledali okolico. Razmikali smo liane in odkrili stezo, ki jo je shodil kdo ve kdo v džungli, zdaj pa je bila že zopet zarasčena z mladjem. Zanimalo me je, kam drži zapuščena steza. Morda mi bo odkrila, odkod izhajajo znaki na panju?

Odpri sem nož in začel sekati liane.

Polagoma sem napredoval. Dolgo sem si krčil pot skozi džunglo. In glej! Prišel sem do kraja, kjer se je steza spuščala navzdol. Gozd se je razmaknil, razredčil in pred menoj se je odprl košček obale, zavarovan s skalami pred morskimi vetrovi.

Sonce je zahajalo in s toplimi žarki objemalo mirno površino zaliva. Pod njegovimi žarki so se drobni valčki približevali obali. Napravil sem še nekaj korakov in opazil tik nabrežja v senci kokosovih palm ostanek kolibice. Ne morem povedati, kako me je to iznenadilo! Kdo je zgradil kolibo v tem divjem in odročnem kotičku Nature?

Razgledal sem se naokoli. Koliba je bila zbita iz desk ki so bile strgane z ogrodja ali palube neke ladje. Les je že davno stro-

hnel, deske so stale pokonci samo toliko, kolikor so jih še držale liane. O tem sem se takoj prepričal, ko sem jel sekati liane. Po prvih zamahih z nožem se je del kolibe zrušil, iz razvalin se je pokadil oblak kislega prahu.

Ko sem si ogledal deske podrobneje, sem opazil na njih tiste znane poteze črk, ki sem jih bil odkril že na panju. Razlika je bila samo v tem, da so bile črke na deskah bolj ohranjene. Moj sklep, da se morali tu zadleževati neki mornarji, je rostala skoro gotovost, ko sem na neki deski prečital črke SP...T.

Jugoslovansko pristanišče Split! mi je šinilo v možgane. To ime mi je stopilo v glavo, ko sem se domislil pripovedovanja otočanov, da se je na severni obali neke razbila neka jugoslovanska ladja. Matična luka te ladje je torej bilo slikovito mesto na obali Jadrana!

Panj v džungli z omenjenimi tremi znaki je torej sled življenja mornarjev s »Splita«, ki so nekaj časa preživeli na otoku Natuni. Tukaj so jugoslovanski mornarji zgradili zase zaklonišče iz ladijskih desk v skritem zalivu!

Naše življenje na otoku se je nadaljevalo. Seznanili smo se поблиže z načinom življenja in s šegami Malajcev. Naši mornarji so pogostoma odhajali na obiske v naselbino Ranaj, kjer so jih domačini vedno priščno sprejeli.

Nekega dne sem se v to naselbino odpravil tudi jaz. Na robu kamponga kakor imenujejo selišče, sem nameč opazil, da Malajci popravljajo streho neke kolibe ali rumne. Deklice in dečki so sedeli na tleh in pleli mreže iz palmovih listov ter jih podajali možem, ki so popravljali streho na kolibi. Nekoliko dalje je več Malajcev obdelovalo steblo, ki daje sago. Sekali so palmovo deblo na kose in odstranjevali iz njega srčiko.

V vasi sem poiskal Malajca Dartuko, svojega znanca, s katerim sem se bil namenil prodrati v goste nasade mangroa. Prebivalci naselja so mi namreč pripovedovali, da žive tam leteči psi. Datuka se je izprva otepal, da bi šel z menoj, kajti Malajci se bojijo letečih psov. V njih živi vera, da duše hudobnih ljudi živijo v globoki smrdljivi kaluži pod debelom mangroa in gorje tistemu, ki bi se drznil motiti jih v njihovem miru!

Vendar se mi je posrečilo pregovoriti Datuko, da je šel z menoj. Vzeli smo nože in odrinili na pot. Drevo mangroa poganja naravnost iz morja, veje pa ima vse prepletene. V tem delu džungle je bilo vlažno in mračno, povsod okoli nas pa mrtnaška tišina. Veje lijan so visle nepremično kakor kakšne gledališke dekoracije. Dolgo sva bločila po gosti šumi, čisto sva se do kolen ugreznila v blato, toda najino podjetje je bilo popolnoma zaman — letečih psov nisva nikjer izsledila.

Zapustila sva gozd mangroa in se napotila dalje, v globok pragozd. Steza naju je pripeljala na majhno jaso. Datuka me je nenadoma potegnil za roko in zašepetal:

»Kapitan! Kalongi! (leteči psi). Čakaj, da sedejo na drevo. Ob tem času navadno spijo...«

Tako sem prvič v življenju ugledal to originalne živali, ki žive samo na otokih Malajskega arhipela. To so čudna bitja, podobna netopirjem. Lebdeli so v zraku. Kadar so se povzpeli na vrh drevesa, so narahlo prhutaje razširili krila in se spustili na veje. Iz višine so potem prihajali do naših ušes nekakšni žvižgi, spominjajoči na glasove, kadar letijo po zraku gosi. Leteči psi so zaspali.

Kalongi spijo podnevi, zbudijo pa se z nočjo. Imajo oster vid in tenek sluh, kar jim pomaga, da mahoma odkrijejo drevo z zreliimi in sočnimi plodovi. Večja jata letečih psov na ta način v najkrajšem času opolnijo drevo. Zato Malajci budno pazijo in čuvajo svoje plantaže pred temi nepoklicanimi gosti...

Kmalu pa smo morali ustaviti izlete po otoku. Nastopila je deževna doba. Rečica, kjer smo imeli naš obali taborišče, je narasla, planila iz štruge in poplajila okolico. Bujica je mimo nas nosila debla, izruvane liane in cele kupe raznih žuželk.

Tiste dni smo sedeli v kolibi. Zunaj je bil dež, palme so škripale, krošnje so šumele. Z ostrim treskanjem je padalo drevje na tla. Čez dan smo si pripovedovali doživljaje, obnovljali spomine na domovino in njene sinove, ki so bili v borbi z nemškimi osvajalci. Kako je v Moskvi? Kako v Leningradu? smo se spraševali. Ko smo odrinili iz Vladivostoka, so se bili fašisti že zelo približali mestom, katerim so veljale vse naše misli.

Med nam je bilo nekaj Leningračanov. Bili so v skrbeh za svojce. Jaz sem v Leningradu pustil očeta in mater, sestre in sina. Krmar Marko Drut je hrepel po tem, da bi mogel pritisniti na srce svoje hčere. Drugi mašinist Ivan Timofijevič Zatrov je bil po rodu z Daljnega vzhoda in ga je zelo žalostilo dejstvo, da je ločen od svoje družine. Nihče od nas ni imel vesti o usodi svojih dragih. Radiotelegrafist Nikolaj Fjodorovič Plisko se prvič v življenju ni bavil s svojim poklicem. Njegova radijska postaja je ležala na dnu morja. Pridobival je sol in jo zamenjaval za banane.

Enolični šumot dežja je mnoge mornarje navdajal z žalostjo in potrlostjo. Toda kadar je nastopila splošna potlačjenost, je nastopil naš kuhar Timofej Zaharovič Olejnikov, ki se je ob brodolomu proslavil s tem, da je planil v morje — z veliko skledo v roki. Ob večernih urah nam je Timofej Zaharovič pripovedoval vesele zgodbe. Opisoval je tudi, kako se je zdrvil v sanatorijih na Kavkazu in Krimu.

Kadar so že vsi polegli in zaspali, sem jaz vzel v roke papir in pisal svoj dnevnik. Svetila mi je luč iz kokosove masle. Zapisoval sem vse, kar smo doživeli in videli na otoku Natuni. Ko sem nekoč tako sedel nad svojim dnevnikom, sem iznenada začutil, da se me loteta mrlica in trganje po udih. Prihajala je groznica...

Zjutraj je narasla temperatura. Več dni sem ležal v nezvesti na tankem ležišču iz palmovih listov. Moji tovariši z ladje so skrbeli zame in me negovali. Pozneje so mi pripovedovali, da sem v vročici pripovedoval odlomke iz davno prečitane knjige o Maghallaensovih potovanjih po morju.

Ko sem ozdravel, sem bil tako izčrpan, da se nisem mogel oddaljiti iz taborišča. Nekega dne me je obiskal Malajec. Ko je videl, da sem bolan, se je za nekaj dni odstranil v globoko džunglo, kjer rase čudovito drevo »durian«. To drevo je na malajskih otokih zelo redko. Prinesel mi je sadež s tega drevesa in ko sem ga použil, sem začutil neizrekljivo slast. Srčika tega drevesa je nežno sladka in dišča.

Polagoma sem okrevale. Čez nekaj časa sem ob palici lahko zapustil ležišče. Počival sem na morskí obali, kjer je bil zrak čistejši kakor v džungli. Posedal sem na pesku in motril bele, ostre grebene koralnih čer v sinjem morju. Na obali v pesku in v mlakužah je mrgolelo rakov živordeče in modrikaste barve. Če sem se jim približal, pa so se poskrili.

Na robu morja in v kotanjah, ki jih je morje izlazilo v pečinah, so živeli peščeni rakci. Njih lovke so tako velike, da z eno samo tipalko zamašijo lukensko odprtino.

Obala nedaleč odotok je bila posuta z račimi lupinami. Ko sem jih natančneje opazoval, sem videl, da se lupinska gnetla premika. Počasi je apeseka oživel in se začel gibati kot celota. V lupinah so se nam (nadaljevanje na 6. strani)

Sovjetski Robinzoni

Nadaljevanje s 5. strani.

reč bili udomačili raki-samotarji, ki so na sebi nosili svoje hišice. Na Natuni pa smo odkrili še drugega tropskega raka, takomenovanega »palmskega tatua«. Ta žival živi na kopnini in s svojimi skarjarni ščiplje skorjo kokosovega oreha ter se z njo hrani. Vlakna drevesa, ki jih odtrga s svojimi skarjarni, odnaša tudi v svoj rov, kjer si z njimi postelje.

Ko sem docela ozdravel, so Malajci povabili naše mornarje na slavlje. Pod palmami so se zbrali vsi prebivalci Ranaja. Zrak se je tresel od silovitih udarcev bobna, vmes so doneli zategli zvoki gonga. Godci so strašno napuhili svoja lica, ko so pihali v svireli iz orehovih lupin, ki so bile preluknjane na vrhu in ob strani. Njihovi obrazi, razsvetljeni od luči, so bili mrki, čeprav so virali prikazovali vesel dogodek. Predvajali so prizor iz svatbe. Mladec, oblečen v žensko haljo, je predstavljaval nevesto in zavračal snubce, od katerih je sprejemal bogata darila, zraven pa še poslušal obete o lepem življenju v kolibi bodočega moža.

Pozno ponoči, ko so se bili Malajci razšli, mi je Datuka pripovedoval čudno zgodbo. Snov njegovega pripovedovanja je obravnavala naselje v džungli, kjer so kolibe narejene iz človeških kosti strehe pa pokrite z dolgimi ženskimi lasmi...

Črne oči Datuke so strmele nekam v daljavo, glava pa je bila obrnjena proti džungli. Pripovedovanje so spremljale kretnje. Pripovedovanje se je glasilo:

»Tigri so zgradili naselje, v katerem so živeli. Amir kampanga je bil ponoči tiger, podnevi pa človek. Hodil je prežat na stezo in je vabil popotnike v svoje naselje. Ponoči pa so se na potnike vrgle divje zveri. Kaj se hoče — takšna je usoda vseh, ki preveč zaupajo drugim...« S temi besedami je Datuka zaključil svojo povest.

Proti obalam Bornea

»Kapitan! Kaj bomo delali danes? Ali bomo lovili ribe, pripravljali sol ali gradili ladjo?« me je nekega jutra vprašal Bakalov.

»Aleksej,« sem odvrnil, »danes bomo klesali kamen.«

Vsi so se začudili. Razložil sem jim, da je treba na skali v bližini »Kraja za ladje« vrezati v kamen napis v spomin »Perekopa«. Mornarji so navdušeno sprejeli moj predlog.

Bajdakov, tretji mašinist Baranov, mornarji Suhonov, Zvjeroj in Nečajev so se vsak dan povzpeli na visoko pečino. Kamen je bil trd, v nekaj mesecih pa so ga le obdelali. Napis se je zabliskal na temnem ozadju skale.

Nekoč sta me Bajdakov in Bakalov prozila za dovoljenje, da smeta oditi na pot ob reki v globino otoka. Izposodila sta si čoln pri Malajcih in odrinila. Prišla pa sta komaj osem milj daleč. Plitvina reke in goste rastlinje sta preprečevala, da nista mogla naprej. Čez dva dneva sta se vrnila k nam. Zbrali smo se, da bi slišali, kaj sta videla novega.

Čoln je polagoma disel naprej, ker je imela reka mnogo zavojev in se je bolj in bolj ozila. Zaradi debel, ki so gnili v strugi, in zaradi plitvin sta se morala neprestano ustavljati. Nad vodo so visle veje. Bajdakov in Bakalov sta si pomagala s koli. Poliskala sta čoln pred seboj. Često sta si morala kričati pot skozi divjino z noži. Veje in liane so jim udarjale v obraz na glavo so jim padali listi z dreves in žuželke. Po neki takšni borbeni epizodi na svoji poti sta mornarja na krmu čolna odkrila kačo.

Opoldne, ko sta žeja in vročina postali neznosni, je Bajdakov sklenil pristati ob obali. Opazil je namreč nekaj peščenega proda. Na tleh so trohnela debela palm. Med debli pa je težalo tudi nekaj zelenkaste. Bakalova je mikalo, da bi z veslom otikal zelenkasto reč. Tedajci pa je spoznal, da leži pred njim ogromen krokodil, ki se je sončil na pesku. Široko je odprl gobec. Prestrašen od nenavadnega prizora, pa je nenadoma zapel žrelo in izginil v vodi.

Življenje na samotnem otoku nam je začelo presedati. Zato smo se odločili, da bomo, naj stane kar hoče, skušali priti nekam iz tega »tropskega ujeinštvaa«. Jeli smo se pomenkovati in smo prišli do zaključka, da ni drugega izhoda, kakor da krenemo na pot s »pravo« majhno malajsko jadralnico ter se pomaknemo proti Borneu.

Ob rani jutranji uri, ob zvokih gonga smo zapustili Natuno. Krmar Malajec, ki je stal na krmu, je na glas izmolil molitev za mornarje in ponike. Pihal je svež ugoden veter.

Ladja je v večjih rokah krmarja izplula in spretno ubirala pot med koralnimi grebeni. Šli smo mimo kraja za ladje in so nam izginili izpred oči tudi vrhovi ugaslih ognjenikov Natune.

Pod palubo smo vozili tovor. Ladja je bila zavita v jadra. Razvrstili smo se tako, da je vsakdo izmed nas dobil skromen prostor. Najspretnejši so si celo uredili udobna ležišča. Postlali so si s starimi jadr.

Krmar je bil brez zemljevida. Usmerjal je ladjo s pomočjo majhnega kompasa. Poldnevi in ponoči je Malajec prepeval monotone pesmi, vsako jutro je na glas molil in prosil za ugoden veter in srečno vožnjo.

Potovanje je šlo počasi. Prišli so dnevi, ko se je naša ladja močno zibala na valovih. Potem je zopet vstal močan veter, ki je dvigal visoke valove. Ladja je z bliskovito brzino pšicala dalje.

Obale Bornea, kamor smo bili namenjeni, ležijo več sto milj daleč od Natune. Dnevi so minevali enolično. Kmalu smo se na ladji udomačili in smo se kakor na velikem parniku navadili popotovanja. Malajec je neprestano sedel na krmu, pazil na jadra in izkliceval čas, kakor ga je kazala pjevova vodna ura.

To duhovito napravo so izumili Malajci in služi na mirnem in razburkanem morju. Enostavno vederce se napolni do polovice z vodo, na kateri plava gladko izdolbena skorja kokosovega oreha. Na dnu skorje je majhna odprtina. Kadar položijo skorjo v vederce, vre voda polagoma vanjo in lupina se počasi polni. Odprtina je tako preačunana, da se skorja natančno v eni uri potopi. Takrat mornar glasno pove, da je minila ura, odkar je sonce zašlo.

Primerilo se je, da nas je na vožnji zatekel vihar. V začetku je pihal samo rahel vetrič. Malajci, ki so nas spremljali, so takoj jeli zvijati jadra. Kmalu pa je prišla snila močnejša sapa. Začelo se je tudi bliskati. Pokazal sem krmarju na Ocean Mirno je odvrnil, da je usoda pač takšna, kakršna je. Veler je naraščal v silovitosti in naša ladja je z velikansko brzino rezala valove.

Temnopolti mornarji so sedeli nepremično kakor kipi. Nenadoma pa je zadonelo ostro povelje krmarja in negibne postave mornarjev so mahoma oživele. Mornarji so planili k jadrom. Jambor je škripal in jadra so se tako napnila, da se je zdelo, da jih bo zdaj zdaj raztrgalo.

Čistimo jezik

IX.

Bili so časi, ko so se naši predniki ogrevali za slavljanstvo, v prvi vrsti za caristično Rusijo. Nadevali so si po dvoje imen svoje in očeto, pa tudi priimke so si rušili. Ta je postal Josip Ivanovič Volkov, drugi Ivan Petrovič Medvedov, tretji ljubna Slovenka pa morda Olga Franjeva ali Sonja Andrejevna. Takrat so iztaknili tudi orodnik brez predloga. Zdel se jim je imeniten. Sestavek naj vam lepo predstavi tega odličnega vseslavjanskega gosta. Gre za olepčevalno društvo.

Tekom poletja je društvo počivalo, tekem jeseni pa je sklicalo izredni občni zbor. Začetkom zborovanja so društveni člani trajali odbor. Nato so se zedinili, da bodo izvolili predsednikom zaslužnega tovariša Franceta Korena. Ta je izjavil, da se ne čuti vrednim take časti. Toda člani so ga našli prav primernim, poschno, ker je rodom Gorican. Koncem zborovanja so izvolili nekateri ugledne rodoljube častnim članom.

Orodniki brez predloga so: tekem, začetkom, predsednikom, vrednim, primernim, rodom, koncem, častnim članom.

Popravimo: Tekom poletja — poleti, tekem jeseni — jeseni. Začetkom — v začetku, predsednikom — za predsednika, vrednim — vrednega, primernim — primernege, rodom — po rodu, koncem — ob koncu, častnim članom — za častne člane.

Res slovensko se sestavek glasi: Poleti je olepčevalno društvo počivalo, jeseni pa je sklicalo izredni občni zbor. V začetku so trajali odbor, nato so se zedinili, da si bodo izvolili za predsednika tova, Korena. Ta je izjavil, da se ne čuti vrednega take časti. Toda društveni člani so menili, da je primeren, ker je po rodu Gorican. Koncem zborovanja (ali ob koncu zborovanja) so izvolili nekateri ugledne rodoljube za častne člane.

Mimogrede: pogosto čujemo izvenreden ali celo izvenredni. Spet germanizem — »ausserordentliche«!

Pravilno je le izreden, kar pomenja iz reda.

Orodnik brez predloga se je rad mudil med rodoljubnim razumnostvom, med ljudstvom pa ni našel poti, ni se udomačil in tudi treba ni, da bi se. Vseslavjanstvo je

Tako smo jadrili po Oceanu nekaj ur. Ko pa se je na nebu zavitilo, se je vihar poleg prav tako hitro kakor je nastal. Valovi so bili še vedno visoki, toda njihov bes je plahnel. Velja pa izreči priznanje graditeljem ladje, ki je pokazala izredno trdnost v burni noči na morju.

Po viharju so mnogi mornarji izražali dvom, da je burja zanesla ladjo daleč na Ocean. Začela nam je pohajati pitna voda, prav tako tudi hrana.

A kmalu smo ugledali skalovit otoček. Krmar je zapeljal proti njemu in kmalu se je kljun ladje ustavil na pesku. Ta majhen otok sredi Oceana služi Malajcem za orientacijo pri merski plovi. Z nasladi smo se napili sladke vode iz potoka. Nabrali smo tudi potrebno količino želvinih jajc in se tako preskrbeli s potrebnimi rezervami za nadaljnjo pot.

Deset dni potem, ko smo zapustili Natuno, se je pred našimi očmi odprla gorata obala Bornea. Vrhovi otoka so poraščeni z drevmi.

Ladja je zaplavala v reko, ob kateri leži mesto Saravak. Hribi so se razmaknili. Reka ima mnogo okljuk in teče po nižini. V globoki vodi so se močile veje drevesa mangrova, v njej so popolnoma mirno tudi plavali krokodili.

Vrgli smo sidro. Iz vasi tik obale so prihiteli Malajci. Naši sopotniki, krmar in Malajci so prebivalcem pojasnili, kako smo prišli na Natuno in kako smo tam živeli. Zgodba je Malajce iznenadila. Slišali so že marsikaj o Rusih, toda videli niso še nobenega.

Mi pa smo bili vsi srečni. Izkrcanje je pomenilo, da se približuje dan našega povratka v domovino.

Minili sta že nad dve leti, odkar je posadka »Perekopa« prišla domov. Mornarji »Perekopa« zdaj zopet vrše službo na sovjetskijh ladjah. Nikdar pa ne bodo pozabili tih, ki so jih preživeli na Veliki Natuni. Spominjajo se viharjih noči na malajskih ladjah, ki so jih vozile proti Borneu, spominjajo se kolib v džungli in kokosovih palm, ki nihajo v vetru in šuma valov, ki se razbijajo ob koralnih grebenih.

Vse življenje jim bo ostal v spominu tudi »Kraj za ladje«, kjer se ob morju dviga pečina z napisom, ki je posvečen »Perekopu«.

Šlo že davno v ropotarnico in z njim tudi vseslavjanski orodnik brez predloga. Res ga ne potrebujemo, čeprav se včasih še kje rabi.

Zmelo nam povzroča tudi podobnost med glagoloma moči in morati.

Nekomu lahko pomagaš v stiski: moreš mu pomagati, ker imaš denar, ugled; morda je tvoj znanec, skratka, ker je v tvoji moči, da mu pomagaš.

Včasih pa mu moraš pomagati: rešil te je, pomagat ti je, zato si dolžan, moraš mu pomagati. Siromaku moramo pomagati, dolžni smo, ker nima nikogar.

Simon Gregorčič poje v pesmi »Ujetega ptička tožba«: Ni moči mi v jeseni z brati s teh velikih trat na sončni jug. Ptice ne more leteti, odtrgli so mu peroti, dasi bi moral, ker ga priganja selivni nagon.

V narodni pesmi imamo: Kaj nam pa morejo, če smo veseli? Prav nič nam ne morejo!

Drugače pa je, če nas kdo prišili. Tedaj ne pomagaj, če moremo ali ne moremo, tedaj moramo, smo primorani napraviti, kar hočejo drugi. Prišilijo nas, primorajo.

Kdor ima tanko uho, razlikuje kaj lahko med morem in moram. Slovnico pravimo, da imamo dva različna glagola: moči — morem moreš, more in morati — moram, moraš, mora. Zamenjava nastaja, ker ni izreka obel dovolj jasna, točna — gre le za dva samoglasnika e oziroma a.

V pretekli časi je razlika vidnejša: sem mogel, si mogel, je mogel — sem moral, si moral, je moral.

Prešeren ima v pesmi »Ukazje« lepo naznačeno razliko med morati in moči:

Moram da, si ukazala, tebe se povsod ognit, zvedla deklica si zala, kako znau pokoren bit!

Zraven si mi ukazala, da te moram pozabit, bogaj, deklica bi zala, ko bi moglo se zgodit!

Deklica je pesniku ukazala, da jo mora pozabiti, on pa je ni mogel in je ne more pozabiti.

Jezikovne napake ki sem jih navedel, so bolj razširjene med izobraženci, kakor med preprostim ljudstvom. Zato bi moralo izobraženstvo bolj paziti na naš jezik. Od tu preti namreč slovenščini nevarnost, je dejal naš Oton Zupančič v ljubljanskem radiu, ne pa od ljudstva, ki ohranja našo govorico nepokvarjeno, ki jo varuje in ne- guje kot veliko skupno dobroto.

J. Pahor

Vaša KNJIŽNICA

Slovensko revijalno slovstvo se po stiri- letnem zastoju — z okupacijo so namreč vodilne slovenske revije prenehale izhajati in izpolnile tako kulturni molk — budi k novemu življenju. Nedavno je izšel zvezek starih števil Novega sveta, ki bo osrednja slovenska revija, istočasno pa je začela izhajati prva številka Obzornika, mesečnika za ljudsko prosveto.

»Obzornik je namenjen vsem vam, ki s socialno nalogo, ki jo imata knjiga in ti- skana beseda prav danes med ljudstvom. Knjiga, tisk je orožje, ki kuje človeka in ga pripravlja na življenjski boj. Iz knjige diha nov duh, ki usmerja vodi in gradi člo- veka, mu daje duševne hrane, razvedrilo, pouka in izobrazbe.

Obzornik je namenjen vsem vam, ki s svojim delom oblikujete novo življenje slo- venskemu kmetu, delavcu, delovnemu in- telligentu, vsem, ki bi se radi ob svojih de- lovnih naporih oborožili z znanjem, s spo- znamenjem globljega smisla tega, kar vodi svobodnega človeka na poti napredka, pravi v uvodni besedi o namenu tega mesečnika njegov urednik. Snov, ki jo bo prinašal bo ozko vezana na potrebe današnje stvarnosti — kazal bo podobo zemlje, tolmачil in po- jasnjeval domačo preteklost in zgodovinska poglavja občečloveške preteklosti, opozar- jal na pereča vprašanja naše kulture, do- tikal se bo važnih problemov iz področja gospodarstva, znanosti in umetnosti, vse bo v čim bolj jasni, splošno umljivi obliki. Ker hoče postati prava ljudska revija, si zeli čim tesneje povezave z množicami krogi našega ljudstva in vabi k sodelova- nju tako čitatelje kakor prosvetne krožke širom slovenske zemlje — v smislu načela: »revija je tvoja, čitaj jo, sedi in piši nam!«

Prva številka z umetniškimi reproduk- cijami je res pestra in prinaša na uvodnem mestu govor maršala Tita ob sprejemu li- stave. Oton Zupančič objavlja svoj govor na velikem zborovanju slovenskih kultur- vom: »Pravda za Trst.« Kozar Ferdo ob- peti obletnice, A. Melik: »O novi Jugosla- vijci, Inz. Drago Gustinčič: »O strokovnih organizacijah v ZSSR«, Inz. Alojzij Lito: vat pa »O našem prometu«, Čistega lepo- slovlja se dotika sestavek o Prešernu ki je izpod peresa L. Legše, o zborni in knjižni izreki dr. M. Rupel. Leposlovna proza je Vorančev sestavek »Lestica učenstva«.

Posebna rubrika je »Kulturni svetovalec«, ki bo odgovarjal na vprašanja z vseh po- dročij. Ta rubrika je posebno zanimiva, ker prinaša drobne zanimivosti iz tehnike; v tem zvezku so transformatorije. Ker prina- ša v isti rubriki tudi aktualne jezikovne zanimivosti, je ta rubrika to pot neenotna. Zdeli bi, da bi bila ta rubrika vsebinsko čim enotnejša. Tudi leposlovnih sestavkov bodi čim več. Na koncu sta kritiki M. Bors- nikove o novo izdanih knjigah.

Po vsem tem je videti, da hoče Obzornik postati res mesečnik za ljudsko prosveto v najboljšem pomenu te besede. Da bo po- stat, jamčijo imena sodelavcev in široko za- črtan program.

V. G.

Gozdarstvo Slovenije

V teku vojne je sovražnik neusmiljeno izkoriščal gozdno bogastvo Slovenije. Po statističnih podatkih je bilo v Sloveniji 708.000 hektarjev gozda. To predstavlja polovico plodne zemlje. Škoda, ki je bila storjena od sovražnika, lahko cenimo na 421 milijonov dinarjev.

Obnova bo zahtevala ogromne množine lesa, kar bi pomenilo novo osiromašenje jugoslovanskih gozdov. V ta namen je po- trebno rešiti takoj vprašanje obnove po- gozdovalnja posebno v Sloveniji, kjer so najbolj upeli gozdovi.

Zato je pričelo tekmovanje med raznimi odseki za zaščito gozdov s pomočjo ljud- skih organizacij. V teku te borbe bodo po- gozdena vsa pusta in kamenita področja. Prav tako so bili storjeni ukrepi, da bi bili gozdovi zaščiteni od raznih parazitov in da bi bili zavarovani pred ognjem.

Po gospodarskem načrtu za vso deželo bo v Sloveniji zasajenih 10 milijonov sa- dik, pusta področja bodo pogozdena, zem- lja bo meliorirana in hudourniki reguli- rani.

SOVJETSKE PETLETKE

Do 1. 1929. so v Sovjetski Zvezi — kot pri nas — poznali letne državne proračune, od tega leta dalje pa so pristopili k takim imenovanim petletkam ali petletnim gospodarskim načrtom. Ta nov način gospodarskega upravljanja države je nastal kot posledica velikih uspehov socialističnega gospodarstva in je omogočil prehod k veliki obnovi vsega gospodarstva Sovjetske Zveze.

Načrt prve petletke (od 1. 1928. do 1933.) so sprejeli na XVI. partijski konferenci. Po tem načrtu naj bi se postavila podlaga socialističnega gospodarstva, t. j.:

1) izgradnja močne industrije, ki bi bila sposobna, da organizira vse panoge gospodarstva, tako da si država zagotovi tehnično-ekonomsko samostojnost in da se spoštnost njene obrambe poveča.

2) prehod od malih kmečkih na velika kolektivna gospodarstva.

Te naloge naj bi omogočile, odstraniti kapitalistične elemente iz industrije in s tem uničiti korenine kapitalizma na vasi. Prvi petletni načrt so izvedli v štirih letih in treh mesecih, t. j. od 1. X. 1928 do 31. XII. 1932. Takrat so organizirali industrijo za izdelavo traktorjev, avtomobilov, strojev, kemično industrijo, proizvodnjo zrakoplovov in kmetijskih strojev; zgradili so velike tovarne za težko industrijo (kot prvi Magnitogorsko in Kuznecko). Ustanovili so drugo premogovno (premogokopno)-metalurgijsko bazo na vzhodu. L. 1932 so proizvedli 136 milijard kilowatov električne energije, dočim v letu 1928 5 milijard, leta 1913 celo samo 19 milijard. Proizvodnja strojev se je povečala 4,4 krat; s tem se je sovjetska proizvodnja strojev osamosvojila in je na ta način obnovila vse sovjetsko gospodarstvo. Od tedaj je skoro popolnoma prenehal uvoz strojev in naprav, ki so jih prej večinoma uvažali iz inozemstva. Zmaga Lenine in Stalinove politike industriji je omogočila, da so iz nje odstranili vse kapitalistične elemente. Skupna proizvodnja težke industrije se je povečala od 15,8 milijard rubljev v l. 1928 na 36,8 milijard rubljev v l. 1932 (po cenah iz l. 1927). Prva petletka je pokazala tako hiter porast proizvodnje, kot mu v zgodovini zlepa ni enakega, in sicer je znašal na leto povprečno 23,5%. Produktivnost dela se je v tej petletki povečala za 41%. Vse to je povzročilo, da se je SSSR pretvarjala iz poljedelske v industrijsko državo.

Znatno se je povečal tudi delež težke industrije v obsegu celotne industrije, in sicer od 44,8% v letu 1928 na 55,6% v letu 1932.

»Petletka na področju poljedelstva je petletka kolektivizacije,« je rekel Stalin. 61,5% vseh kmetijskih gospodarstev je prešlo v kolhoze. Leta 1928 so kolhozi obsegali 12% skupne posejane površine, sovhozi 15%, dočim je na posredna gospodarstva odpadlo 97,3%. Že leta 1932 so kolhozi obsegali 68,1%, sovhozi 10%, posredna gospodarstva pa samo 21,9%. ZSSR je postala država naprednega socialističnega gospodarstva, največjega na svetu. V socialističnem spreminjanju drobnih kmečkih posestev so imele ogromno vlogo strojno-traktorske postaje, centri tehnične in politične organizacije za spremenbo kmečkih gospodarstev. V dobi prve petletke je prejelo poljedelstvo nad 2 milijona traktorjev z zmogljivostjo nad 2 milijona konjskih sil, kombajne in ostale poljedelske stroje. Z zmago socialističnega poljedelstva so v glavnem rešili problem žitaric. S kolektivizacijo so odpravili kulake (veleposestnike) kot razred, porušili so temelje kapitalizma na vasi in zamašili kanelo, ki so ustvarjali razrede in razredne razlike. Na koncu petletke v trgovini ni bilo več privatnih trgovcev. Sovjetska trgovina je postala trgovina brez kapitalistov in spekulantov. V področju dvigovanja tvarne in kulturne višine sovjetskega ljudstva v dobi prve petletke so izvajali nove zmage največjega zgodovinskega pomena: odpravili so nezaposlenost; ureditev kolhozov je odstranjevala bedo na vasi.

V drugi petletki od 1933 do 1937 so končno uničili izkoriščevalske razrede; vzroki, ki so izzivali izrabljanje človeka po človeku so bili tedaj popolnoma odpravljeni. V SSSR je bila izvedena prva faza komunizma-socializma. Leta 1937 je znašal odstotek socialističnega dela 99,1 v državnih dohodkih 99,8 v skupni proizvodnji industrije, 98,6 v skupni proizvodnji poljedelstva in 100 v drobni trgovini. Delavci in kmetje so se spremenili v popolnoma nove

razrede, rešene pred vsakim izrabljanjem. Nastala je nova sovjetska inteligenca, kakršna dozdaj človečanstvo ni poznalo. Na podlagi zmage socializma je bila skovana moralna in politična enotnost sovjetskih narodov. Osnovne gospodarske naloge so bile rešene. Z drugo petletko se je zaključila tehnična obnova vsega gospodarstva. Skupna proizvodnja vse industrije je narasla od 43,3 milijard rubljev v l. 1932 na 95,9 milijard rubljev v l. 1937, to je 2,2 krat. Obnovili so proizvodni aparat poljedelstva. V l. 1937 so dobili nad 80% vseh proizvodov iz novih podjetij, zgrajenih v dobi obeh italijanskih petletk. Med drugo petletko so proizvedli (zgradili) okoli 90% vseh traktorjev in kombajnov. V istem času se je pojavil tudi znani **stahanovski pokret**, ki je izšel iz uničenja izkoriščevalskega razreda, temeljitega izboljšanja materialnega stanja delavcev in ustvarjanja nove tehnike. V industriji se je produktivnost dela povečala za 82%. Višina ljudske potrebe se je več kot dvakrat dvignila; enako se je povečal tudi dejanski zaslužek delavcev in nameščenecv. Znatno se je poglobljalo premoženjsko stanje kolhznikov. Izvršila se je prava kulturna revolucija. Opravili so nad 90% nepismenosti in uresničili splošen in obvezen osnovni pouk.

Načrt tretje petletke je predvideval nov porast težke industrije, predvsem gradnjo strojev, obenem pa povečanje blagostanja in kulture delovnega ljudstva. Pri sestavljanju načrta za tretjo petletko je sovjetska vlada upoštevala, da se je povečala nevarnost, da Sovjetsko Zvezo napadejo fašistične države. Zaradi tega se je morala povečati industrija, ki dela za obrambo, morali so razviti in okrepiti industrijske baze na Vzhodu, da se gospodarstvo še bolj opremlja s sodobnimi tehničnimi sredstvi.

XVIII. kongres si je zadal zgodovinsko nalogo, da SZ doseže in prehitijo napredne kapitalistične države v gospodarskem pogledu, naslanjajoč se na samo domače prebivalstvo.

Tretja petletka je pomenila važno stopnjo pri uresničenju osnovnih gospodarskih nalog ZSSR. Prva leta tretje petletke so pokazala velik napredek v ustvarjanju industrije. V treh letih tretje petletke je začelo obratovati 2000 tvornic, rudarskih rogov, električnih central itd. Istočasno se je proizvodnja industrije povečala za 44% v primeri z l. 1937. Močno se je razvila proizvodnja industrije za obrambo, zrakoplovov, tankov, vojnih ladij, topništva itd. S tem se je gospodarska in vojna sila ZSSR zelo povečala.

Zahrbtni napad fašistične Nemčije na Sovjetsko zvezo na dan 22. junija 1941 je zahteval mobilizacijo in preureditev vsega gospodarstva za obrambo domovine in uničenje fašizma. »Minil je čas mirnodobske graditve. Začela se je doba osvobodilne vojne proti nemškim osvajalcem.« (Stalin).

To razdobje, kakor tudi predhodna leta po Oktobrski revoluciji, se je končalo z zmago sovjetske države. Sovjetsko ljudstvo je v tej vojni povečalo svojo slavo — slavo zmagovitega in ustvarjalnega ljudstva.

Osnovna načela pri organiziranju kolhozov

Razmere in način življenja v sovjetski državi sta sama po sebi navajala kmetje h kolektivnemu gospodarstvu kot edinemu sredstvu, ki je moglo temeljito poboljšati življenje kmečkega ljudstva. Potrebno je bilo samo najti za kmete najprimernejši način za prehod od individualnega na kolektivno gospodarstvo in določiti pravilne metode za organizacijo kolhoznega poslovanja.

Navodila za organiziranje kolhozov, ki sta jih svoječasno dala voditelja sovjetske države Lenin in Stalin, se lahko reducirajo na naslednja štiri načela:

Lenin je že l. 1919 izjavil, da so mali kmetje — **težaki**; zato pa sovjetska oblast kot resnično demokratska oblast ne sme dopuščati, da bi se gospodarsko vprašanje malih kmetov reševalo nasilno. »Potrebno je upoštevati lastnosti pogojev za boljše življenje, nikakor pa se ne sme ukazovati!« — je rekel Lenin. Organizacija kolhozov se mora izvesti na temelju popolnoma prostovoljne odločitve, z odlokom kmetov samih. Edino taki kolhozi so življenja zmožni.

Prehod na kolektivno gospodarstvo predstavlja pravi prevrat v življenju kmetov. Kmetje pa, kot praktični ljudje, bodo prešli k novim oblikam gospodarstva samo, kadar jih bodo preizkusili v praksi in se prepričali, da so donosnejši kot staro kmetско gospodarstvo. Zato se mora kolhoze ustanoviti na tak način, da se kmetje materialno zainteresirajo na prednostih velikega kolektivnega gospodarstva in da se jim te prednosti praktično pokažejo.

Zgodovina nas uči, da vsak nov tržabni red raste in se učvršča samo s posebno podporo določenega razreda. Organiziranju kolhozov mora nuditi vsestransko organizacijsko in agronomsko pomoč sovjetska država, država delavskega razreda in kmetov, in sicer s krediti in stroji.

Razen tega je potrebna določena postopnost pri prehodu h kolektivnemu načinu gospodarstva. Najbolj preprost in pristopen način prehoda za vsakega kmeta pa je zadruga.

Na teh štirih načelih stoji vse praktično delo pri organiziranju kolhozov.

Kot prehodno stopnjo h kolhozom moramo omeniti širok razvoj potrošnih, nabavnih, oskrbovalnih in proizvodnih združenj. Pred masovno kolektivizacijo kmečkih gospodarstev l. 1928 je bilo že nad polovico trgovinstva na vaseh v rokah združenj in okoli dve tretjini kmečko-gospodarskih nabav so oskrbele zadrugne in državne ustanove. V zadrugah (kooperative) so bila združena že vsa kmečka gospodarstva, ki so proizvajala bombaž; zadruga za predelo-

vanje mlečnih proizvodov je obsegala približno milijon kmečkih gospodarstev itd. Združevanje v zadrug je kmetom v praksi pokazalo koristi gospodarskega združevanja, navajalo jih je k skupnemu, tovariškemu delu; dvigalo je iz vrst kmetov napredne voditelje združenj. Masovno vstopanje v proizvodne zadrug je pomenilo prehod k skupni proizvodnji posameznih vrst kmečko-gospodarske produkcije (n. pr. mlečnih proizvodov). Vse to pa je, v razmerah sovjetske države, kmetu še približalo h poljedelski proizvodnji zadrugi, t. j. h kolhozom.

Kolhoze so začeli kmetje graditi z najpreprostejšim načinom kolektivnega gospodarstva — z združenjem za skupno obdelovanje zemlje. Ta skupnost je v glavnem združevala delo svojih članov ob času poljskega dela, dočim so proizvajalna sredstva ostala privatna last članov. Šele postopoma so kmetje prešli k bolj komplicirani, zato pa tudi donosnejši obliki kolektivnega gospodarstva, k zadrugi, ki ne združuje samo delo, ampak tudi vsa osnovna proizvodna sredstva kmečkih gospodarstev.

Uspeh kolhozne ureditve je zajamčila pravilna politika sovjetske oblasti, ki je od samega začetka postavila vso stvar na čvrsto podlago popolne prostovoljnosti, direktne materialne (gospodarske) zainteresiranosti kmetov v organizaciji kolhozov, široke državne pomoči kmečkim gospodarstvom, ki se kolektivizirajo in postopnost v prehajanju kmetij od individualnega na kolektivno gospodarstvo.

ŠTEDNJA

V naši pokrajini smo imeli pred svetovno vojno dobro razvito kreditno združništvo. V Trstu, kakor tudi po večjih krajih tržaške okolice, po Krasi, Goriskem in Istri smo imeli kreditne zadrugne ali hranilnice in posojilnice, ki so vršile zelo važno vlogo med našim narodom.

Gospodarsko stanje našega ljudstva, pred ustanovitvijo in razvojem kreditnega združništva pri nas ni bilo ravno najboljše in prav to je dalo pobudo tedanjim zadrugnikom, da so jeli ustanavljati zadrugne po naši pokrajini. Ni pa bil samo socialni ali gospodarski moment, ki je dovedel do razširjenja zadrugništva, ampak predvsem narodnostni. Naše slovensko ljudstvo je bilo tudi takrat, še veliko bolj kot danes, narod kmetov in delavcev, gospodarsko odvisnih od mestne, tujerodne gospode, ki je stremela po udobju in bogastvu in zato izkoriščala nezashčeno in neizobraženo delovno ljudstvo. V posebno težkem gospodarskem položaju so se nahajali naši kmetje v bližini mest, posebno mali kmetje in poljičarji, manderjerji. Srečanje mesta Trsta je dovajalo do vedno večje proletarizacije okolčanov, do izpodirjanja našega življa od obale in poliskanja na podnožje okoličanskih hribov. Poleg tega je tudi asimilacija slovenskega življa zaskrbelo tedanje naše narodno zavodno inteligenco, ki je začela podvzemati ukrepe za zloženje tedanjega stanja.

Po raznih posvetovanjih so prišli do zaključka, da se mora takoj nekaj podvzeti v obrambo interesov slovenskega ljudstva. Tedanje slabo narodno gospodarsko stanje je bilo posledica gospodarske razcepljenosti, nevednosti in neizobraženosti ljudstva, zaradi tega so se tedanji voditelji prijeli organizacije zadrugništva in to predvsem kreditnega zadrugništva. Cilj je bil rešiti našega človeka gospodarske in s tem politične zavisnosti od mestne tujerodne gospode. Predvsem je bilo treba doseči to, da bo naš vrtnar in kmetovalec odplačal svoje dolgove mestnim odurokom in da se bo dala možnost našim obrtnikom in trgovcem, da se osamosvojijo in postavijo na lastne noge.

Prva hranilnica in posojilnica i bila osnovana v Skednju leta 1880. Pet let pozneje je bilo ustanovljeno obrtniško društvo v Barkovljah, katerega namen je bil nabavljati članom življenjske potrebščine, 1887 pa Hranilno in posojilno društvo na Nabrežini.

Najvažnejša pa je bila ustanovitev Tržaške posojilnice in hranilnice 1891 kakor tudi Koperske hranilnice in posojilnice, ki sta častno izvršila svojo misijo.

Naravno, da samo ustanovljenje omenjenih hranilnic in posojilnic ne bi dovedlo do nubenega uspeha, da ni bilo ljudstvo tudi duhovno nato pripravljen. Tedanji poborniki so šli z živo delavnostjo na delo, denarja v hranilnice, začeli so borbo proti razsipavanju in pijančenju s tem, da so

navzeli ljudi na prosvetna društva in so delovanje v raznih gospodarskih organizacijah, ki so rastle kot gobe po dežju. Vlogo so po vseh hranilnicah vidno rastle in omogočale dojanje posojil zadolženim kmetom, obrtnikom in malim trgovcem, da so se otresli raznih odurokov, ki so hlepeli po okoličanski zemlji. Ko so postajali naši ljudje neodvisni, se je začela krepiti njih samozavest. Kmetje niso nosili več šunke, klobas, najlepše kokoši in najboljšega sadja in grozdje meštri gospodi, ki jih je prejel, ko jim je najprej pobrala zastoj ali po smešni ceni najboljši pridelek, podila z njihove zemlje. Mogli od teh so se izgubili v mestu, ostali so se pa odseljevali na skalah poborja okrog mesta. Sedaj je začelo prodiranje v obratni smeri. Kmetje so jeli zopet osvajati svojo zemljo, ki jim jo je gospoda poprej pobrala. Posebno jasno se je to pokazalo v Koprčini.

Danes je pa zadeva štednje drugačna. Danes ne bomo vodili izključne borbe naših ljudi iz oduroških krempljev, največ štednja mora služiti tudi za zbiranje kroznega kapitala za naše zadrugne. Naši zadrugniki bi morali vsak večji znesek, ki jim ni nujno potreben doma, vložiti v naše

Hranilnice, ker bi na ta način dali na razpolago našemu zadrugništvu večji obratni kapital, ki bi dal možnost zadrugam, da bi ceneje in hitreje nabavljale blago za potrebo članov. Poleg tega bi se tako zadrugne osamosvojile varuška raznih spekulativnih denarnih zavodov, ki bi za svojo pomoč pobrali ves dobiček in iz tega izvirajoče ugodnosti. Kroženje denarja, bi tudi sedanji videz pomanjkanja gotovine zmanjšal ter bi poleg gmojno koristi tudi moralno vplival na ljudske mase. Zadrugne bi v tem slučaju bile zmogne dajati tudi v izjemnih slučajih kredite svojim članom, češar sedaj ne morejo; in so prisiljene zatekati se k članom za predjune. Marsikatera pritožba bi odpadla, če bi zadrugne razpolagale z zadostnim obratnim kapitalom, kapitalom, ker bi jim ta olajšal poslovanje.

Naše ljudstvo bi se moralo tudi priučiti poslovanju v denarnih zadevah po denarnih zavodih, predvsem hranilnic, kakor je to običaj na češkem in tudi v Sloveniji. Nakazila, plačila raznih računov itd.: vse to bi se moralo vršiti preko hranilnic ali tudi drugih zadrug, kar bi dovedlo do povezanosti zadrug, do spoznanja, poglobitve dela, izpopolnitve zadrugne organizacije in predvsem do obišave članom.

K štednji je treba vzgojiti tudi otroke, kar jim bo služilo tudi v poznejšem življenju. Kdor se enkrat privadi štednji denarja bo znal štediti tudi z drugimi rečmi. Štednja pa nam je nujno potrebna, ako hočemo čimprej zgraditi in obnoviti naše težko prizadeto gospodarstvo. Za torej držimo se našega pregovora, ki pravi: »Kamen do kamna palača, zrno do zrna pogača.«

S. C.

Ko ptički gnezdiyo...

Ptič pozna v enem letu skoraj bi re- tri jasno ločena razdobja. Poletno oziroma jesensko golitev, potovanje v gorkeje kra- je pozimi in spomladi čas vrnitve in gnez- denje. Najbolj natančno utegnemo spoznati ptiča, kadar gnezdi.

Že v februaru nam nekatere ptice naz- nanjajo, da so se v njih zganila spomlada- ska čustva. Trdoživci škinkovci, ki je neka- ko vztrajal pri nas vso zimo, se oglašajo s kratko pesmico. Kos že poskuša svoje po- mladne melodije, pa mu ne gre prav iz klju- na. Skorci se preletavajo. Prihiteji so iz daljne severne Afrike, iz Španije, Korzike, Sardinije in od drugod. V začetku marca se pokazuje prvi poljski škrančki. Njihova pesmica je sprva tiha in nedoločna. Od dneva do dneva se večja število selilcev po- slancev spomladi. Vsi imajo svatovsko ob- leko. Tam, kjer so bivali pozimi, so odvrgli staro ogoljeno perje in sedaj se svetijo v najlepših barvah. Zelenje že boječe kuka iz zemlje in v jasnih donečih klicih odmeva napov drozga nad deževnim gozdom.

Tako se vračajo vsi, ki so nas jeseni v dežju in mrazu zapustili. Človeku se zdi, da se je vrnil kos domovine. Petje in žv- nje vse kakor lansko leto. Nekako znani in domači se ti zdijo napravi in žvrgolenje. Lastovka obletava lansko gnezdo in ga o- gleduje, kako se je ohranilo čez zimo. Ali je to res lanskoletna lastovka? Res! Veči- noma se vračajo ptički v staro domovino in celo v stara gnezdišča. Morda ne vsi, veči- na pa prav gotovo. Za mnoge ptice je to jasno in določno dokazano. Pritrdili so jim pri nas obročke na noge in drugo leto so se vrnili isti ptiči z istimi obročki k nam. Poskušali so tako z različnimi ptiči: s škorci, lastovkami, belimi škrljami, slavčki. Vsi obročkani ptiči so se vrnili v staro domo- vino, mnogi celo v stara gnezdišča. Zavod za preiskavo ptičev v Ljubljani (Ornitolo- ški zavod) je obročal ptiče (lastovke, po- stolke in druge), ki so se vračali 3.4 leta v isto gnezdo. Vračali so se paroma.

Taka zvestoba do domovine in do tova- riša oz. tovarišice se zdi malo verjetna. V zimoviščih najbrž nista skupaj. V obeh ki sta zrastle pod približno enakimi razmerami se vzbudi ob istem času hrepenenje po do- movini. In ko se vrneta in zopet srečata na istem mestu, se dogovorita za gnezdenje na istem mestu in v istem gnezdu kakor lansko leto.

Kako se vračajo selilci v naše kraje? Po- samezniki prehitevajo druge tovariše vča- sih za 2-3 tedne in še več. Ptiči iz severnej- ših krajev se vračajo večinoma kasneje. Najprej se vrnejo samci, potem samice. Pot je bila dolga in treba se je odpočiti. Zato se naši svetovni potniki ne oglašajo dosti, temveč si rajši iščejo kaj za v kljun. Tre- ba se pripraviti na težave in užitke, ki jih čakajo v domovini. Treba si bo priboriti ne- vesto, da bosta skupaj gradila gnezdo in vzgajala mladiče. To je skrb, ki tare uboge- ga pevca. Bojeval se bo zanj ali jo bo sku- šal pridobiti s plesom ali v plemeniti pev- ski tekmi.

Ptiča spoznaš po perju — pravi narodni pregovor, jaz bi pristavil »in po petju«. V glasovih drugih živali iščemo zamen lepote. Ptičji glasovi pa so večinoma skladni in ne žalijo ušes. Tako prevzame človeka pet- je slavčka v pomladanskih večerih in no- čeh. Prav spomladi se pevci razvamejo in nam pojejo in žvrgolijo svoje najlepše me- lodije. To velja seveda le za pevce. Druge vrste ptičev navadno nimajo tako melodič- nih glasov; nekateri, na primer drozg, se oglašajo v jasnih odsekanih glasovih, kos pa veže glasove v milozvočen napev.

Vsi pevci nimajo lastnega za vrsto zna- čilnega glasu. Tako ločimo originalne in oponašalce. Dobra oponašalca sta na primer rjavi srakoper in škorec. Malenkost mu je oponašati kateregakoli ptiča. Pri ptičih pevcih pojejo le samci, samice samo vabi- jo z neznatnimi glasovi. Mladi samci začno uriti svoj glas takoj, ko izletijo. Mlade sla- včke sem slišal v gnezdu peti malo, preden so izleteli. Glas si gladi le počasi. Mladi slavčki vzeti iz gnezda, ne pojejo tako lepo kakor tisti, ki jih pustimo proste v naravi. V naravi pazi ptič nogoosko na petje svo- jih staršev in vrstnikov bolj kakor na tuje.

To so dokazali naravoslovci s temle po- skusom. Vzeli so iz cararjevega gnezda jaj- čece in ga položili v bližnje drozgovo gnez- do. Ko so vzleteli mladiči obeh zal- g se je mladi carar preselil k pravim staršem. Klici starih so mladiča privabili. Deduje se navadno le muzikalni talent, nekateri so dobri pevci, drugi se mučijo in trdijo s slabimi napevi.

Vsak samec si izbere določen kraj, kjer ka- sneje znaša za gnezdo. Odtod privabi k sebi samico nevesto. Pesem pa ima tudi drug pomen. To mesto je za ptico varuj se da ne boš posegel v moje pravice! Tako doni bojni klic in svoje lastniške pravice brani z vso vročernostjo. Vsak močan dražljaj vzbudi v ptiču pevsko strast. Na žalost poje, na veselje prav tako. Kakor spoznaš Primorca Stajerca ali Gorenjca po naglasu, odkod je doma, tako spozna pravi ptičar že po glasu odkod je ta ali oni ptič. Tudi ptiči imajo svoja narečja, kakor mi.

Razen petja poznamo pri ptičih še vabi- ne in svarilne glasove, pa tudi druge, ki iz- zražajo z njimi svoja čustva. Z vabilnimi klici se vabijo med seboj. Svarilne glasove razumejo tudi druge živali. Kolikokrat je

šoja pokvarila lovca lov. Lovci se previd- no plazijo in že vidi šrnjaka zadetega. Naen- krat ga zapazi ostro oko gozdnega polici- sta, svarilen signal ostro zahrešči in sr- njak že hiti skokoma v goščavo. Ne samo šoja, tudi drugi ptiči radi svarijo.

Za nas je čas plesanja in veseljačenja v pustu, pri ptičih se začne šele v postu. Raz- ni ptiči plešejo in imajo svoja plesišča, n- pr. ruševci, škorklje, razni južni ptiči itd. Pri ujedah so v času svatovanja v navadi talne igre in umetnije.

Po tem veselem in razigranem času pri- dejo nad male pevce resne skrbi in resnej- ši časi. Treba je graditi gnezdo, skrbeti z mladiči, čistiti jih braniti.

Ptiči niso samo dobri bojevalci, glasbeni- ki in plesalci, temveč tudi dobri stavbeniki in arhitekti. Škranec gnezdi na tleh, per- ca v grmovju, škinkovci na drevesih in v grmovju, vse vrste vranjega rodu visoko na drevju naše ujede v vrhovih iglastih in list- natih dreves, povodni ptiči na vodi ali v močvirju. Mnogokrat smo presenečeni, da si ptič ni izbral primernejšega kraja. Včasih pa se nam zdi tako skrito, da ga vidimo še- le jeseni, ko se listje osuje. Tiho in skrivaj gradijo naši mojstri. Večina jih tako opusti čelo, če čutijo, da jih kdo opazuje. Nekateri gradijo dva ali tri dni, drugi se mučijo z gnezdom tedne.

Prepelice in jerebice ter poljski škrančki si ne bejijo, perja preveč s tem vprašanjem. Okrogla jamica, ki jo za silo posteljejo z dlakami ali suho travo in opravičeno je. Taka gnezda je težko najti. K največjim mojstrom moramo prištevati našega šcin- kavčka in liščka, pa tudi drozga. Že zgodaj spomladi začne samica graditi, tesno ob deblu starega kostanja, hruške ali jablane, v debeli rogovili, enkrat višje, drugič niže. Trga ruše mahov, s tal pobira peresa, lase, dlake, majhne koreninice in vse skupaj stke v trdno celoto. Lišaji in mahovi, s katerimi obloži gnezdo, da ga skrijejo tako, da ga tež- ko opaziš. Tudi kobilariji so pravi tkalski umetniki. Visoko v rogovilih bukev, hrasta in drugih dreves splete gnezdo, viseče kakor zibelka, da se mladiči gugajo v njem ob naj- manjšem vetru.

Znano je gnezdo drozga. Samica nanese bilk, ki jih splete v tenko mrežico med ve- jevjem nizkih ali listnatih dreves. Na to mrežico postavi plast lišajev, mahov in ko- reninice ter jih trdno preplete z mrežico. Na to 4-5 cm visoko podlago zgradi do 10 cm visoko steno mahov, rešja, slame in dru- gih snovi. Šele tedaj izdela notranjost. Ob tem času izločajo samičine slinavke mnogo lepljive sline, s katero prilepja posamezne koščke gline in gnezdo s tem popolnoma oblepijo in kasneje izgledajo. Ptičem vedno bolj primanjkuje stanovanj. Grmovje trebi- jo, gozdove sekajo. To je za ptičji rod smrt.

Kadar je gnezdo končano, začne leči jaj- čka, vsak dan po enega. Število jajč je različno. Ujede imajo enega do tri, majhne

ptice pevke stiri do enajst. Valijo 12-14 dni. Zenin ali mož mora prinašati hrane, sa- mica pa leži na jajcih, le včasih se izme- njata, kadar mora samica ven. Mnogi ptiči so pri tem zelo občutljivi. Če jih prežene- mo, se ne vrnejo na gnezdo. Zato moramo v tem času gnezdilce pustiti v miru.

Vsi ptiči valijo potrpežljivo in z ljubezni- jo. Samo eno izjemo poznamo — kukavico. Ta podtika jajčeca v gnezda tujih ptičev, pogorelcev, taščic, rjavih srakoperjev itd. Kako je prišlo do te nekam nerazumljive »malomarnosti?« Nekateri vrste kukavic le- žejo jajca v skupno gnezdo. Tako je delala prvotno tudi naša kukavica. Mnoge med njimi so se tako odvadile valenja. S tem pa še ni vse razloženo. Kukavica leže v gnez- da raznih ptičev, ki jih je kakih štirideset vrst. Neverjetno je, kako dobro se ujema kukavičje jajce v gnezdu gostitelja. Le v malo primerih se jajčeca ne ujemajo, kakor n. pr. pri palčkih.

Nehote se spomnim pri kukavičjem vpra- šanju na barvo jajc. Kako, da so jajca večine ptičev tako lepo barvana in pisana? Kakor lepi pirhi se nam zdijo. Barvila za barvanje jajčne lupine krožijo po krvi, se zbirajo v stenah jajcevoda na določenih mestih, kjer mora jajce mimo. Vzorec je torej že v jajce- vodnih stenah in se le vtisne na jajčece. Ve- čina jajčec se tako ujema z okolico, da jih ne opazimo.

Mladiči v gnezdu kmalu odvržejo lupino in grdo golo in navadno vlažno bitje leži v gnez- du. Nekateri mladiči so že ob rojstvu pokriti z mahovinastim puhom in jim pravimo pu- hove. Ti začnejo takoj letati okoli ali tehati in si iščejo hrane. Golice pa morajo pitati včasih zelo dolgo. Lačne kljune odpirajo kar naprej.

Se prej so grozile gnezdu razne nevarno- sti, zdaj se pa nevarnosti podvojijo. Mladiči se ne prestano oglašajo in izdajajo tako gnezdo.

Starši jih skušajo pomiriti s svarilnimi gla- sovi, kar se večinoma posreči.

Manjši ptiči so godni že 12-15. dan po rojstvu. Mnogi, zlasti večji, pa rabijo tedne in mesece. Kadar postanejo mladiči samo- stojni, jih stari prepuste samim sebi.

Dopolnjevalka

NA — — — — cvetica,
— NA — — — — urav
— — NA — — — — sadež
— — — NA — — — — ptica,
— — — — NA ljubkost.

Namesto črtic postavi črke: A A A B C D E G I J J J L L M N R S T Z.

TORTA

Velikonočni prazniki so, a Tonetu je dol- čas. Svojeceva nima, le nekaj dobrih znancev, od katerih pa tudi ne more pričakovati, da bi ga vabili za praznike. Na stanovanju je vse v neredu: gospodinja je organizirala četrtletno temeljito čiščenje njegove sobe. V takih primerih so pajki in Tone največji reveži v tej hiši. Kam bi se dejal, kam bi se dejal? Ko bi ga hotel kdo povabiti!

Tone se ustavi pred slaščičarno kot uko- pan. Obšla ga je sijajna misel.

Stopil je v slaščičarno in vprašal, ali mu lahko napravijo majhno srčkano torto.

»Seveda, gospod! Z veseljem vam radi ustrožemo. Ali naj bo čokoladna ali pa...«

»Čokoladna čokoladna...«

»Dobro. Kako velika?«

»Tako nekako kot tista tamle.«

»Izvrstno. Čez dve uri jo lahko dobite.«

»Prav. Nasvidenje.«

Natanko čez dve uri se Tone vrne in slaščičar mu prinese lepo majhno čokolad- no torto.

»Želite še kaj?«

»Ampak, prosim, če bi to torto malo o- krasili.«

»Zakaj pa ne? Izvolite povedati, kako želite!«

»Recimo, če bi okrog torte napravili belo vijugasto črto ali dve.«

»Kakor želite. V četrte ure bo izvršeno.«

Tone se vrne čez četrte ure in ogleduje svojo torto z dvema belima vijugastima čr- tama okoli in okoli. Torta je kar srčkana vi- deti, samo...

»Prosim, ali bi znali napraviti tudi kak- šen napis?«

»Kakšen napis naj denemo?«

»Recimo, recimo...«

»Morda kakšno ime ali pa čmoji dragi.«

»Ne, Veste kaj, napišite na torto: 'Vese- le velikonočne praznike'«

»Dobro! Toda, oprostite, veliko naročil imamo, zato bo treba nekoliko počakati.«

RadioMET

Slovenska poročila vsak dan ob 7.15, 12.45, 20.00, 23.10 — Objava sporeda ob 7.10

Nedelja, 12. 5. — 12.15 Verski govor — 12.30 Kmetijsko predavanje — 14.40 Otroška oddaja: sodeluje otroški zbor iz Skednja — 19 Zbor iz Dornberga pod vodstvom diri- genta Hareja Zorka — 19.20 Predavanje o telesni vzgoji: »Načrt dela za telovadbo za prihodnje štiri mesece — 19.30 Slovenska simfonična glasba.

Ponedeljek, 13. 5. — 12.30 Poljudno znan- stveno predavanje — 19 Zenska ura — 19.20 Slovenske narodne pesmi — 19.30 XXV. ljudska glasbena ura: Italijanska novejša glasba.

Torek, 14. 5. — 12.30 Prosvetno predava- nje — 19 Mladinska ura — 19.20 Obvestila svojcem — 19.30 Oddaja odreda J. A.

Sreda, 15. 5. — 12.30 Zdravniško predava- nje — 19 Pevski koncert sopranistke Kseni- je Vidali in tenorja Rudolfa Francja — 19.30 Couliere: Almée, igra v treh dejanjih.

Četrtek, 16. 5. — 12.30 Predavanje o tisku — 19 Pevski koncert sopranistke Karle Sle- han — 1915 Jože Pahor: Slovensčina za Slovence — 19.30 Vaški sekstet pod vod- stvom dirigenta Dušana Prevorška.

Petek, 17. 5. — 12.30 Politični pregled — 19 Zbor iz Sv. Ivana pod vodstvom diri- genta Venturiniča — 19.30 Obvestila svoj- cem — 19.40 Poljska glasba na ploščah

Sobota, 18. 5. — 12.30 Predavanje o kultur- nih aktualnostih — 19 Pesna glasba — 19.30 Oddaja za konec tedna: Izlet v Devin.

Bečednica

Iz zlogov: bra, ca, čo, de, e, fekt, ja, ka, me, na, na, o, ptič, ple, puh, sen, sil, slo, ta, te, tor, ve, žli sestavi besede z nasled- njimi pomeni: 1. soteska, 2. jedilno orodje, 3. čolnarsko orodje, 4. podoba, 5. rod, 6. o- šabnost, 7. učinek, 8. poljedelsko orodje, 9. prezirnjalo, 10. slikarska potrebščina, 11. sladica. V vsaki teh besed zamenjaj začet- nico z novo črko, tako da dobiš druge be- sede. Začetnice novih besed naj tvorijo ime evropske države.

»Nič ne de. Čez čas se vrnem.«

»Kakor izvolite.«

V pol ure mi bodo gotovo še to napravili, si misli Tone, ko se sprehaja po parku.

»Sedaj boste prav gotovo zadovoljni, pravi slaščičar, ko mu zopet prinese torto.

»Poglejte, kako krasna je.«

»Res je lepa. Ali želel bi, recimo, okoli ob tih vijugah takole, ob vsaki vijugi po eno češnjo, čisto drobno češnjo.«

»Tudi v tem lahko ustrezem, če ravno želite. Škoda le, da niste tega že takoj skra- ja naročili, ker imamo silno veliko dela.

Kar je v naši moči. Vam zopet napravimo. V nekaj minutah bo gotovo. Izvolite počakati?«

»Da. Počakal bom.«

Čez pet minut prinese slaščičar torto na papirnatem podstavku in jo hoče zaviti.

»Kako silno lepo bi bilo, če bi bil ob vsaki češnji majhen zelen listič.«

»Oprostite, imamo toliko naročil, da sko- raj ne utegnemo. Zakaj spočetka niste vse- ga natančno naročili?«

Tone je nekoliko v zadregi.

»Naj bo. Se bomo potrudili, da va po- polnoma zadovoljimo. Trenutek, prosim.«

Tone čaka in v kratkem je pred njim sr- čkana čokoladna torta z napisom 'Za veli- konočne praznike', z dvema vijugastima be- lima črtama ob robu, ob vsakem zavoju vi- juge krvavordeča češnja, ob vsaki češnji zelen listič. Pred tako torto pač nobena prin- cesa ne bi mogla vihati nosu.

»Ali veste kaj bi se lepo podalo tej tor- ti?« pravi Tone. »Tu pod napis bi lepo pri- stojal majhen bel zajček iz sladkórij.«

»Morda. Boste že oprostili, toda preoblo- ženi smo z delom, zato res ne utegnemo.

Saj veste, prazniki...«

»Naj bo. Pa ni treba.«

»Kam želite, naj jo pošljemo?«

»Nikamor, jo bom kar tu pojedel.«

Odgovarja dr. MIRKO KORSIČ. — Založba Primorskega dnevnika, Trst.